

בעזרת השם יתברך

קונטרס

לשון קדשו

דברות קודש של כ"ק מרן אדמו"ר רבן של ישראל

רבינו יואל טייטלבוים זללה"ה

אבדק"ק סאטמאר יע"א

וגאב"ד עיה"ק ירושלים תובב"א

סעודה שלישית

בלק תשב"א (חלק ג)

וַיִּפְתַּח ה' אֶת פִּי הָאֲתוֹן

• בוזהר: וַיֵּרָא בְלֶק, בְּמִשְׁקוּפָא דְהַכְמָתָא • ביאור הנמדא: משה כתב ספרו, וספר בלעם, שהוא פרשת בלק • בלעם דיבר בלשון ארמית, ונכתב בתורה בלשון הקודש, אבל הויכוח עם האתון היה בלשון הקודש, שלא יבינו השרים • עכו"ם שמדבר בלשון הקודש, לשונו סרוח • רמב"ם: המדבר דברים מגונים בלשון הקודש, גרוע הרבה מהמדבר כן בלשון העמים • בפתיחת פי הארץ בעדת קרח נאמר 'וַתִּפְתַּח ה' אֶרֶץ, ובפי האתון נאמר וַיִּפְתַּח ה' • במדרש: נתן הקב"ה כח בקולו של בלעם להיות הולך בכל העולם • חתם סופר: בלשון התורה טמונים כל החכמות והסודות שבעולם. אבל כשמתרגמים בלשון אחר, נאבד הכוונות • רמב"ן: מעם שלא נזכר בתורה הנס והצללת אברהם מכבשן האש • אברהם אבינו בכל מקום בואו השפיע הצלה ורפואה •

נעתקו בלשון אידיש

בהוספת ביאורים והערות

להבנת הענין

שנת תשפ"ה לפ"ק

יצא לאור ע"י מערכת לשון קדש

כל הזכויות שמורות ואיסור השגת גבול ידוע Copyright ©

צו מנדב זיין רופט: 1-718-388-5519 | אויטאמאטיש דורך קרעדיט קארד: 845-366-2793 #1700

★ ★ ★ ★ אביסל קלאר (22 מינוט מתוך 57)

לשון קדש - קונטרס רמה (חלק ג)

לשון קדשו:

929-522-1515

ארץ ישראל: 072-3275205

ענגלאנד: 0330-350-3110

פּעקס: 718-650-2970

דרוק 1 דערנאך 997 פאר די רעקארדינג פון די וואך. פאר הערות דרוק 3

קול אוצר יהודא ברוקלין: 718-298-4641

ארץ ישראל: 072-2223419

79 → 2 → 4 → 7 → 21.3

• ברכת מזל טוב •

הר"ר הערשל שטערן הי"ו

להגל שמחת הכנסת ספר תורה
בקריית יטב לב בלומינגטון

הר"ר יקותיאל הכהן שווארץ הי"ו

לנישואי בתו - עב"ה החתן נתן דוד נ"י
בן הר"ר יעקב האללענדער הי"ו

זכות וברכת רביה"ק ז"ע יחול על ראשם, שיזכו ללוות רב נחת וקדושה מכל יוצאי חלציהם בשפע רב עד בלי די

• וְהֵם יַעֲלוּ לְזָכְרוֹן •

לעילוי נשמת הרב הקדוש רבי אלעזר זצוק"ל מרישא

בן הרה"ק רבי אלימלך מרודניק זצוק"ל

נכד הרה"ק הרבי ר' אלימלך מליזענסק ז"ע - יומא דהילולא מ"ו תמוז תר"ע

זכותו יגן עלינו ועל כל ישראל

לע"נ הגאון הצדיק המפורסם גדול בתורה ביראה ובחכמה, אשר חיבה יתירה נודעת לו מרביה"ק ז"ע שהשתעשע עמו בדברי תורה, ועמד לימין קדשו בהנהגת הישיבה והכלל, ובשנת תשכ"ו סמך עליו ידו בעריכת הקונטרס "על הגאולה ועל התמורה"

הרב הגאון רבי נתן יוסף זצ"ל מייזעלס בן הגה"צ רבי שלמה זצ"ל

אב"ד ור"מ אבני שלמה - ומלפנים ריש מתיבתא תורה ויראה דסאטמאר ואב"ק יטב לב דסאטמאר לאנדאן

נפטר כ"א תמוז תשס"ו

הרה"ח רחמים ומוקיר בנן, מותיקי תלמודי רביה"ק ז"ע, וידידיו רב לו בהרפתת ספריו הקדושים

רבי זאב ז"ל פריעדמאן

בן הרה"ח ר' יואל זוסמאן ז"ל

נפטר י"ח תמוז תשפ"א

הרבני החסיד, בצדקת פורוז הקים עולה של תורה, כיבד יראי ה' ועמד לימין נקיי הדעת שבירושלים, זכה להדבק ברביה"ק ז"ע מימי נעוריו מבית אבותיו

רבי יצחק ז"ל גרינפעלד

בהר"ר יחזקאל שרגא ז"ל הי"ד, נפטר י"ט תמוז תשס"א

האשה החשובה אשה יראת ה', בעלת מדות טובות וישרות התנהגה בצניעות בפשטות ובתמימות, ותמיד השמיע דברי תורה להשי"ת על רחמיו וחסדיו המרובים

מרת טיילא ע"ה קארפען

בת הרה"ח ר' יחזקאל שרגא ז"ל הי"ד

נפטרה י"ט תמוז תשנ"ז

הרה"ח היקר, קבע עתים לתורה, חיזק לכבות נשברות בצהלות פניו ואמרותיו הנחמדים

רבי שמחה ישראל ז"ל אפפעל

בן הרה"ח רבי גדלי' הלוי ז"ל - נפטר י"ח תמוז תשנ"ד

והונתו מרת העניא ע"ה ב"ר שלמה ז"ל

נפטרה (אסרו חג) ח' סיון תשפ"ה

האשה החשובה מרת

מלכה ז"ל סאקס

ב"ד יחיאל אלטער הלוי ז"ל

אשת הרה"ח ר' יוסף ז"ל

נפטרה כ"א תמוז תשנ"ד

האשה החשובה מרת

מרים ז"ל מארקאוויטש

ב"ד שמואל דוד ז"ל

אשת הרה"ח ר' צבי ז"ל

נפטרה מ"ו תמוז תשס"ב

הרבנית הצדיקה

פעסל ז"ל עקשטיין

ב"ד צבי הלוי ז"ל

אשת הרה"צ רבי קלונימוס אליעזר זצ"ל

אב"ק בענקאס אירוקס ארנגעניטא

נפטרה י"ח תמוז תשס"ח

הרה"ח רבי משה אפרים ב"ר ארי' ז"ל הערשקאוויטש - וזונתו מרת שפרה יענמא ע"ה ב"ר משה יודא ז"ל

א
הקדמה להדרוש

יש לדקדק למה נאמר 'וַיִּרְא' בִּלְשׁוֹן רְאִיָּה, ולא בלשון שמיעה

וַיִּרְא בִּלְשׁוֹן רְאִיָּה, וְאֵת כָּל אֲשֶׁר עָשָׂה יִשְׂרָאֵל לְאַמְרֵי.

און רש"י זאגט דאָךְ "וואָס" האָט בִּלְשׁוֹן געזען, מה שסיחון ועוג לא עמדו בפניהם.

נאָר די קְשִׁיָּא איז דאָךְ קְשִׁיָּא (למה אמר בלשון 'וַיִּרְא' בִּלְשׁוֹן, והלא ער האָט דאָךְ עס 'געהערט', ער האָט עס נישט 'געזען' [שהרי לא היה בעצמו שם אצל סיחון ועוג. ואם כן] העט געדארפט שטיין 'וַיִּשְׁמַע' בִּלְשׁוֹן צפּוֹר. אזוי ווי ס'שטייט (יתרו יח, א) 'וַיִּשְׁמַע' יתרו [את כל אֲשֶׁר עָשָׂה אֱלֹקִים לְמֹשֶׁה וּלְיִשְׂרָאֵל עִמּוֹ], ער האָט געהערט וואָס ס'איז געשען [בקריעת ים סוף ומלחמת עמלק, דלפי שהוא בעצמו לא היה שם נאמר לשון שמיעה. וכן כתיב] (חקת כא, א) 'וַיִּשְׁמַע' הַכְּנַעֲנִי [כי בא יִשְׂרָאֵל דֶּרֶךְ הָאֲתָרִים].

ב

ובוהר מתרג' דהכוונה על מה שראה במשקופי דחכמתא, שהיה לבלק ולבלעם ידיעות גדולות

[נאָר] דער זוהר שטעלט זיך [שוין] אויף דעם, [און] דער זוהר הקדוש זאגט¹ וַיִּרְא בִּלְשׁוֹן ער האָט געזען בִּרְאָ דחֲכָמָתָא.

ער הייבט אָן מיט דעם [בתחלת פרשתו] דער זוהר הקדוש.

ג

[ובוהר פרשת בחקותי² מבאר עוד, כי בלק ער האָט געהאָט גרויסע ידיעות דורך די קְשִׁיָּים, מיט זיינע קְסָמִים. [ווייל] ער איז געווען מער 'מְכַשֵּׁף' פון בִּלְעָם]. אזוי ווי ס'שטייט איבעראַל [וגם במדרש, כי בלק] קוֹסֵם גדול מבלעם היה, זאָגן חכמינו ז"ל³. נאָר ס'איז געווען בְּחִינּוֹת וואָס בִּלְעָם איז געוועזן מער.

¹ ברש"י (כב, ב): וַיִּרְא בִּלְשׁוֹן בִּלְשׁוֹן רְאִיָּה, וְאֵת כָּל אֲשֶׁר עָשָׂה יִשְׂרָאֵל לְאַמְרֵי. אמר, אלו שני מלכים [סיחון ועוג] שְׁהִינּוּ בְּטוֹחִים עֲלֵיהֶם, לא עמדו בפניהם, אנו על אחת כמה וכמה, לפיכך וַיִּגֹּר מוֹאָב.

² כמו שהקשה באור החיים הק', וכן דקדק בכלי יקר, ועוד.

³ בוהר הק' ריש פרשתו (דף קפד): וַיִּרְא בִּלְשׁוֹן בִּלְשׁוֹן רְאִיָּה, וְאֵת כָּל אֲשֶׁר עָשָׂה יִשְׂרָאֵל לְאַמְרֵי. רבי שמעון אָמר, וַיִּרְא, מאי רְאִיָּה חֲמָא, רְאִיָּה וְדָא מִמֶּשׁ חֲמָא, בְּמִשְׁקוּפָא דְּחֲכָמָתָא, וְחֲמָא בְּעִינוֹי. חֲמָא בְּמִשְׁקוּפָא דְּחֲכָמָתָא, כְּמָה דְּחֲכָיִב (תולדות כו, ח) וַיִּשְׁקֹף אֲבִימֶלֶךְ מֶלֶךְ פְּלִשְׁתִּים בְּעַד הַחֲלוֹן, מאי בְּעַד הַחֲלוֹן, כְּמָה דָּאֵת אָמֵר (שופטים ה, כח) בְּעַד הַחֲלוֹן נִשְׁקָפָה וְתִיבֵב אֵם סִיסְרָא, אֵלָּא (ס"א: ודא') חֲלוֹן דְּחֲכָמָתָא דְּנֹכְחִי, שׁוּלְהוֹן דְּכַכְבֵּיא, וְאִינוּן חֲלוֹנֵי דְּחֲכָמָתָא. וְחַד חֲלוֹן אֵית דְּכָל חֲכָמָתָא בִּיה שְׂרָא, וְכָה חָמִי מֵאֵן דְּחָמִי בְּעֶקְרָא דְּחֲכָמָתָא. אוּף הָכָא וַיִּרְא בִּלְשׁוֹן, בְּחֲכָמָתָא דִּילֵיהּ. • בִּלְשׁוֹן צפּוֹר, כְּמָה דְּאָמְרוּ אָבֵל בִּלְשׁוֹן צפּוֹר מִמֶּשׁ, דְּהָא חֲרָשׁוֹי הָווּ בְּכָמָה זִינוּן דְּהָהוּא צפּוֹר, נְטִיל צפּוֹר מְכַשֵּׁשׁ בְּעִשְׂבָא, מִפְּרַח בְּאִירָא, עֲבִיד עוֹבְדִין וְלִחְשִׁי, וְהָהוּא צפּוֹר הָהּ אֵתִי וְהָהוּא עֲשִׂבָא בְּפּוּמִיָּה (ס"א מִפְּרַח בְּאִירָא) מִצְּפָא קָמִיָּה, וְאֵעִיל לִיה בְּכָלֹב חַד מְקַטֵּר קְטָרְתִּין קָמִיָּה, וְאִיהוּ אֹדַע לִיה כְּמָה מִלִּין. עֲבִיד חֲרָשׁוֹי, וּמִצְּפָא עוֹפָא וּפְרַח וְטָס לְגַבִּי גִלְיָי עֵינִים, וְאֹדַע לִיה, וְאִיהוּ אֵתִי. וְכָל מְלוֹי בְּהָהוּא צפּוֹר הָווּ. • יוֹמָא חַד עֲבִיד עוֹבְדִין, וְנִטְלָה הָהוּא צפּוֹר, וּפְרַח וְאֵתִי וְאֵתִי עֲבִיד עוֹבְדִין, הָהּ מְצַטֵּר בְּנִפְשִׁיָּה, עַד דְּאֵתִי, חֲמָא חַד שְׁלֹחֶבָא דְּאֵשָׁא דְּטָס אֲבִתְרִיָּה, וְאֹקִיד דְּגִפּוֹי, כְּדִין חֲמָא מֵה דְּחֲמָא, וְדָחִיל מְקַמִּיָּהוּ דִּישְׂרָאֵל. מֵה שְׁמִיָּה דְּהָהוּא צפּוֹר, דְּרִי' ע. וְכָל אִינוּן דְּמִשְׁמִשׁ וְדִעֵי לְשִׁמְשָׁא בְּהָהוּא צפּוֹר, לֹא יִדְעִין חֲרָשׁוֹי, כְּמָה דְּהָהּ יִדַּע בִּלְשׁוֹן. וְכָל חֲכָמָתָא דְּהָהּ יִדַּע, בְּהָהוּא צפּוֹר הָהּ יִדַּע וכו'.

⁴ בבמדבר רבה (כ, יח): וְהִיא בְּבִקְרָא וְיִקְחָ בִּלְשׁוֹן אֵת בִּלְעָם וַיַּעֲלֶהוּ בְּמֹת בִּלְשׁוֹן (כב, מא). בִּלְשׁוֹן הִיא בְּעַל קְסָמִים וּבְעַל נַחֵשׁ וְיִתֵּר מִבְּלַעַם, שְׁהִיא נִמְשָׁךְ אַחֲרָיו כְּסוּמָא. לְמָה הִדְרֵב דּוּמָה, לֹאחֵד שִׁישׁ בִּידוֹ סָכִין וְאִין מְכִיר אֵת הַפְּרָקִים [של מקום חיתוך בשר הבהמה], וְחִבְרִיו מְכִיר אֵת הַפְּרָקִים וְאִין בִּידוֹ סָכִין, כֵּךְ הִיוּ שְׁנֵיהֶם דּוּמִין, בִּלְשׁוֹן רֹאֵה אֵת הַמְּקוֹמוֹת שִׁישְׁרָאֵל נּוֹפְלִין בָּהֶן, וַיַּעֲלֶהוּ בְּמֹת בִּלְשׁוֹן, פְּעוֹר שְׁרָאָה שִׁישְׁרָאֵל נּוֹפְלִין שָׁם. וּבְרִשׁוֹ (כג, יד): רֹאֵשׁ הַפֶּסֶסָה. בִּלְעָם לֹא הִיא קוֹסֵם כְּבָלֵךְ וכו'.

[און] דער זוהר זאגט^ה אז בלעם איז געווען מיטן מויל, און מיט די מחשבות, און 'ער' [בלק] איז געווען בחינות וואס 'ער' איז געווען גרעסער אין די טומאָה, מיט עובדא, מיט מעשה.
הצד השווה שבהן, זיי זענען געווען גרויסע געוואלדיגע פוחות הטומאָה געוועזן, בלק מיט בלעם^ז. השם ישמרנו.

ד

אָבער על כל פנים האָט ער געהאַט גרויסע ידיעות, [וזהו אומרו] ויִרָא בַּלֵּק, ווייל די [בלק ובלעם] האָבן געזען אַסאַך זאַכן, וואָס אָן אַנדערער מענטש האָט גאַרנישט געזען. ובפרט בלעם איז דאָך, להבדיל מ'טוט אים גאָר צוגלייכן^ו צו משה רבינו^ז מיט נבואה, האָט ער אַנדאָי געמוזט האָבן עפעס אַ ראָיה.
דערציילט ער מיר אז בַּלֵּק [איז] כעין זה, אַז 'ער' איז אויך געווען ויִרָא בַּלֵּק, ער האָט אויך געזען מיט חכמה, בַּמִּשְׁקוּפִּין דַּחְכְּמָתָא.

ט

עוד מהתקדמה להדרוש

ובטעם שהשרה הקב"ה נבואה על בלעם, איתא במדרש וברש"י, כדי שלא יהא פתחון פה לאומות לומר אילו היו לנו נביאים חורנו למוטב. העמיד להם נביאים, והם פרצו גדר העולם. ולחיפך מנביאים שהעמיד לישראל, שהוהירו להתרחק מן העבירות

דער מדרש זאגט דאָך, הצור תמים פֿעֶלוּ, [ולכן התנבא בלעם, כדי] ס'זאל נישט זיין קיין פתחון פה [להאומות לומר אתה ריחקתנו].

^ה בוזהר הק' בחקותי (דף קיב): תא חזי, בלק חכים הוה, ורב חרשין בעובדי ידוי, יתיר מן בלעם. והכי אולפנא כל מה דבעי בר נש בהאי עלאמא בפולחנא דקודשא בריך הוא, בעי לאתערעא בעובדא לתתא, דבעובדא דלתתא אתער עובדא לעילא, ועובדא דא בעי בקדושה, והא אוקמוה. ובאתר דלית 'עובדא', אית 'מלה', ובמלה דפומא תליא עובדא, לאתערעא לעילא. כמה דבעינן לאתערעא קדושה עלאה 'בעובדא ובמלה', הכי נמי אינון דאתין מסטרא דמסאבותא, בעיין לאתערעא סטרא דלהון 'בעובדא, ובמלה דפומא'. ואף על גב דבלעם חרשא הוה רב מפל חרשין דעלאמא, חרשא עלאה מניה הוה בלק. בקסם הוה בלק רב מפל חכימין. ובלעם בנחש. קסם ונחש תרין דרגין אינון, קסם תליא 'בעובדא', נחש לא תליא בעובדא אלא 'באסתכלותא' 'ובמלה דפומא'. וכדין מתערין עלייהו רוחא מסאבא לאתלבשא בהו, ועביד מה דעביד. וישראל קדישין לאו הכי, אלא כלהו קדישין, וכל עובדיהו לאתערעא עלייהו רוחא קדישא וכו', ועל דא כתיב (בלק כג, כג) כי לא נחש ביצקב ולא קסם בישראל, דהא אינון בסטרא דקדושה עלאה אחידן, ועובדיהו בקדושה אתו, וקדושה מתערי עלייהו ומתלבשין בה. ויתא חזי, בקסם הוה בלק רב מפל חכימין, ובלעם בנחש וכו', במלה דפומא הוה בלעם רב מפל חרשין דעלאמא, ובאסתכלותא דההוא נחש הוה דעל למינוא שעתא. ועל דא בעא בלק לאשלמא מלה, קסם ונחש. אמר ליה קודשא בריך הוא, רשע, הא קדמוך בני. עובדא אית בגויהו, דכל סטרין בישין וינין בישין וחרשין דעלאמא לא יכלין לקרא בהדיהו, דכלהו ערקין מקמיה. ומאי איהו, אהל מועד ומאי קודשא ושמושי מקדשא, וקטרת בוסמין, דא מבטל כל רחא ורוגזא דעלאמא. דלעילא ותתא וכו'. [ועיי"ש שהאריך עוד (עד אמצע דף קיג). בבאור הפסוקים בענין בלק ובלעם, וחלק מזה הועתק להלן בהערה מג].

¹ בספרי (זאת הברכה לה, י'): ולא קם נביא עוד בישראל כמשה. בישראל לא קם, אבל באומות העולם קם, ואיזה זה בלעם בן בעור, אלא שקהרש יש בין נבואתו של משה לנבואתו של בלעם בן בעור וכו'.

² במדבר רב (ב, כ): ויִרָא בַּלֵּק בֶּן צֹפּוֹר. זה שאמר הכתוב (האינו לב, ד) הצור תמים פֿעֶלוּ כי כל דרכיו משפט (האינו לב, ד), לא הניח הקב"ה לעובדי כוכבים פתחון פה לעתיד לבא, לומר שאתה רחוקתנו. מה עשה הקב"ה, כשם שהעמיד מלכים וחכמים ונביאים לישראל, כך העמיד לעובדי כוכבים. והעמיד שלמה מלך על ישראל ועל כל הארץ, וכן עשה לנבוכדנצר. זה כנה בית המקדש, ואמר כמה רגנות ותחנונים. וזה החריבו, וחרף וגדף, ואמר (ישעי יד, יד) אֶעֱזֶלָה עַל בְּמַתִּי עֵב. ונתן לדוד עושר, ולקח הבית לשמו. ונתן להמן עושר, ולקח אומה שלימה לטובתה. כל גדולה שנטלו ישראל, את מוצא שנטלו האומות כיצא בה. העמיד משה לישראל, ובלעם לעובדי כוכבים, וְאֵה מֶה בֵּין נְבִיאֵי יִשְׂרָאֵל לְנְבִיאֵי עֹבְדֵי כֹכָבִים, נְבִיאֵי יִשְׂרָאֵל מִזְהִירֵי אֶת יִשְׂרָאֵל מִן

- אַזוי 'בְּקִיצוֹר' שטייט עס אין רש"י אויכעט^ה. [און] אין מדרש שטייט עס מער בְּאַרְיָכוֹת. -

[דהטעם] פאַרוואָס הקדוש ברוך הוא האָט מְשַׁרָּה שְׂכִינְתּוֹ געווען אויף אַן עָרְל טָמֵא, [כדי] אַז ס'זאָל נישט זיין קיין פְּתִיחוֹן פֶּה [להאומות שיאמרו] ווען דו העסט אונז אויך גיווען געגעבן נְבִיאִים - אַזוי ווי מ'האָט געגעבן פֶּאָר אידן מֹשֶׁה רַב־יְנוּיָן, - העט מיר אונז אויך גיווען מִקְבֵּל געווען די תּוֹרָה, מ'העט גיווען תְּשׁוּבָה געטון. [אבל עתה שהתנבא מהם בלעם] זאָגט ער יא, האָט מען געוויזן מ'האָט זיי געגעבן נְבִיאִים און ס'איז נאָך אַרְגֶּער [געוואָרן דורך זייער נביא, ווייל] זיי האָבן פּוֹרֵץ גָּדֵר געוועזן [גדרו של עולם], מיט די נבואה [שלחם].

אידישע נביאים האָבן מַעֲמִיד הֵדֶת עַל תְּלָה געווען. און די נביאי אומות העולם [איז פאַרקערט], מ'האָט געגעבן בְּלָעַם^ו [נבואה], ער איז אַזוי גרויס געווען, און ער האָט פּוֹרֵץ גָּדֵר געווען, ער האָט געמאַכט פִּירְצוֹת פֶּון זנות וכדומה, ער האָט געגעבן די עֲצָה [של הפקרת בנות מדין]^ז.

טז

קוּשִׁיּוֹת וּדְקָדוּקִים בַּעֲנִין פְּתִיחַת פִּי הָאֲתוֹן

קוּשִׁיא ד'

פְּתִיחַת פִּי הָאֲתוֹן הִיּוּ נִס גָּדוֹל, וְכִדְאִיתָא בְּמִדְרַשׁ דְּרַשִּׁי מוֹאב הַתְּחִילוּ תַּמְהִים עַל זֶה, שְׂרָאוּ נִס שְׁלֵא הִיּוּ כְּמוֹהוּ מַעֲלֹם

ווייטער שטייט וַיִּפְתַּח ה' אֶת פִּי הָאֲתוֹן.

[דאָס איז] אַיִנִּס פֶּון די פִּלָּאִים, עפּעס אַזאַ געוואַלדיג נִס.

[ווי] ס'שטייט דאָך טאַקע, דער מדרש ברענגט דאָך, אַז די אַלע שְׂרֵי מוֹאֵב האָבן זיך געוואונדערט, [התחילו] תַּמְהִין, זיי האָבן נאָך אַזוינס נישט געזען. מִיָּמוֹת עוֹלָם איז נאָך אַזוינס נישט געוועזן, פֶּון דער בְּרִיאָה אָן^א, [אַז ס'זאָל זיין] וַיִּפְתַּח ה' אֶת פִּי הָאֲתוֹן, ס'זאָל רעדן.

יז

וַיֵּשׁ לַהֲבִין לְאַיִזָּה צוֹרֵךְ נַעֲשֶׂה נִס זֶה שֶׁל פְּתִיחַת פִּי הָאֲתוֹן, וְמָה נִס בְּמָקוֹם שְׁלֵא הִיּוּ שֵׁם מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל רַק הַגּוֹיִם. וּבִפְרָט שֶׁלִּבְסוֹף הָרִי לֹא הוּעִילוּ דְּבָרֵיהּ, וְהַמְּשִׁיךְ בְּלָעַם בְּשִׁלְחָתוֹ

(ד) אין פִּשְׁטוֹת איז נישט צו פאַרשטיין, מָה זֶה וְעַל מָה זֶה, וואָס האָט

העבירות, שנאמר (יחזקאל ג, יז) וַאֲתָה בֵּן אָדָם צוֹפֶה נְתִתִּיךָ וְגו', ונביא שעמד מן הגוים העמיד פרצה לאֲבֹד את הבריות מן העולם. ולא עוד אלא שכל הנביאים היו במדת רחמים על ישראל ועל עובדי כוכבים, שכן ירמיה אומר (מח, לו) לִפִּי לְמוֹאֵב כְּחָלִים יִהְיֶה, וכן יחזקאל (כו, ב) וַאֲתָה בֵּן אָדָם שֹׂא עַל צֹר קִינָה, וזה אכזרי עמד לעקור אומה שלימה חנם על לא דבר. ○ לכן נכתבה פרשת בלעם, להודיע למה סילק הקב"ה רוח הקדש מעובדי כוכבים, שזה עמד מהם, ויָרָאָה מֶה עֲשֶׂה.

^ה ברש"י (כב, ה): וְאִם תֹּאמַר מִפְּנֵי מָה הִשְׁרָה הַקִּבְ"ה שְׂכִינְתּוֹ עַל גִּיר רָשָׁע, כִּדִּי שְׁלֵא יִהְיֶה פְּתִיחוֹן פֶּה לְאוֹמוֹת לומֵר אִילוּ הִיּוּ לֹנוּ נְבִיאִים חֲזוֹנוֹ לְמוֹטֵב. הַעֲמִיד לָהֶם נְבִיאִים, וְהֵם פִּרְצוּ גֵדֵר הָעוֹלָם, שִׁבְתַּחֲלָה הִיּוּ גִדּוּרִים בְּעִרְיוֹת, וְזֶה נָתַן לָהֶם עֲצָה לְהַפְקִיר עֲצֻמָּן לִזְנוּת.

^ז וַעֲיִין בְּזֶה לַהֲלֵךְ בְּהַדְרוֹשׁ, בְּאוֹת קִיב.

^ח בְּכַמְדָּבָר רַבָּה (כ, יד). וְלִשּׁוֹן הַמִּדְרַשׁ שֵׁם הוֹבָא לַהֲלֵךְ בְּהַעֲרָה טז.

^א פִּירוּשׁ: מִשְׁשֶׁת יָמֵי בְּרָאשִׁית עַד עֵתָה. וְכַלשׁוֹן הַמִּדְרַשׁ שֵׁם, שְׂרָאוּ נִס שְׁלֵא הִיּוּ כְּמוֹהוּ מַעֲלֹם.

אויסגעפעלט דעם נס. מילא (אם נעשה איזה נס) לִשְׁבָּחָן שֶׁל יִשְׂרָאֵל (וטובתם, הרי זה מובן. אמנם הלא) מילא דָּאָרְט (אצל בלעם), איז דאָךְ קיינער נישט געווען (מישראל), 'אידן' זענען דאָךְ דָּאָרְט נישט געוועזן²¹, [שהרי] דאָס איז דאָךְ געווען 'אויפן וועג' מיט די שְׂרֵי מוֹאָב, [ואם כן] וואָס האָט מען דאָ געוויזן פֿאַר זיי, וואָס האָט מען דאָ געוואונען [דערמיט].

[והרי] ס'האָט דאָךְ [אין] דער אָמֶת נישט גענוצט גאָרנישט, [שהרי] זיי זענען דאָךְ געבליבן ביים רְשָׁעוֹת, בְּלָעַם מיט די שְׂרֵי מוֹאָב אינאיינעם, און ס'איז דאָךְ גאָרנישט געוואָרן פון די גאַנצע מַעֲשֶׂה.

יח

און זיי האָבן דאָךְ [שוין געהאַט] געזען נָסִים פון פריערער [אויך, וכגון] הַעֲמָדַת הַחֲמָה²² [שהיתה במלחמת סיחון ועוג], אָזוּי ווי [כדרך שפירשו]²³ דאָרטן דעם 'יִיִרָא' [בְּלָק]. און קְרִיעַת יַם סוּף [ודכתיב ביה (בשלח טו, טז) אָז נִבְהָלוּ אֱלֹפֵי אֲדָוֶם אֵילֵי מוֹאָב יֶאֱחֹזְמוּ רַעֲד], און די אַלֶּע זאָכן [שנעשו לישראל כמה נסים במדבר].

יט

וביותר יוקשה זה לפי מה שאמרו והאתון מתה אחר כך, כרי שלא יאמרו זו היא שסילקה את בלעם בתוכחתה, וחם הקב"ה על כבוד הבריות. ואם כן מעיקרא למה עשו גם זה שתדבר האתון, ולסלק את בלעם בתוכחתה [וביותר קשה, שהרי] ס'שטייט דאָךְ דאָ גאָר, רש"י²⁴ ברענגט עס פונעם מדרש, - דער מדרש זאָגט עס²⁵, און רש"י ברענגט עס, - אַז דעם אָתון איז באַלד מֵתָה, [איר]

²¹ ועיין בשו"ת חתם סופר (י"ד סו"ס שנו) וז"ל: כל התורה כולה ראינו בעינינו, חוץ מפרשת בלעם. מי הגיד לנו מה היה בין מלך מואב ובין קוסם אחד בלעם שבא אליו אל ארצו, ולמה בא, ומי הביאו, ומי ידע שבנה מזבחות ושרצה לקלל ונהפך לברכה, מי בא בסודם, וישראל היו שרויים במדבר, ואם הם עמדו בארץ מואב בראש הפסגה וראו למטה אל המדבר למרחוק, מאין ידעו יושבי מדבר שמביטים עליהם מראש ההר הזה ושמנחשים עליהם, ואפילו משה רבינו ע"ה לא ידע, ורק מפה הקב"ה ית"ש נכתבו הדברים, והנביא צווח (מיהו ה) זָכַר נָא מֶה יַעֲזֹב בְּלָק וגו'.

²² כמבואר בגמרא תענית (כ). ועבודה זרה (כה), וברש"י דברים (כ, כה).

²³ בבעל הטורים ריש פרשת: ויִיִרָא בְּלָק וכו', שראה שעמדה לו חמה למשה. יִיִרָא בגימטריא 'נקדה החמה' (מלשון הגמרא שם בזה).

²⁴ ברש"י (כב, לג): גם אתכה הִרְגֵתִי. הרי זה מקרא מסורס, והוא כמו 'גם הרגתי אותך', כלומר לא העכבה בלבד קראתך על יָדִי, כי גם ההריגה: וְאוֹתָהּ הִחַיִּיתִי. ועתה מפני שדברה והוכיחתך ולא יכולת לעמוד בתוכחתה כמו שכתוב ויֹאמֶר לֹא, הרגתיה, שלא יאמרו זו היא שסילקה את בלעם בתוכחתה ולא יכול להשיב, שחס המקום על כבוד הבריות וכו'.

²⁵ במדבר רבה (כ, יד) [וכן הוא בתנחומא (סימן ט)] : ויֹאמֶר בְּלָעַם לְאֶתָּן וגו' לוֹ יֵשׁ חֶרֶב בְּיָדִי כִּי עָתָה הִרְגֵתִיךָ, מִשָּׁל לרופא שבא לרפאות בלשונו [את] נשון נחש בדרך, ראה אנקה אחת, התחיל מבקש מקל להורגה, אמרו זו אי אתה יכול ליטול, היאך באת לרפאות בלשונך נשון נחש. כך אמרה האתון לבלעם, אני אין אתה יכול להרגני אלא אם כן חרב בידך, והיאך אתה רוצה לעקור אומה שלימה. שתק ולא מצא תשובה. התחילו תמהים שרי מואב, שראו נס שלא היה כמוהו מעולם. ○ ויש אומרים, אמר להם אינה שלי, השיבתו הלווא אֲנִי אֶתְנֶךָ אֲשֶׁר רִכַּכְתָּ עָלַי מַעֲדוֹף עַד הַיּוֹם הַזֶּה. הא למדת שלא היה זקן, שהאתון גדולה הימנו. ההספן הספנתי לעשות לך כה, כיון שדברה מתה, שלא יהיו אומרים זו שדיברה, ועושין אותה יראה. דבר אחר ההספן הספנתי לעשות לך כה, חֶסֶת הַקִּבְיָהּ עַל כְּבוֹדוֹ שֶׁל אוֹתוֹ רָשָׁע, שֶׁלֹא יֵאמְרוּ זֶה הִתָּה שֶׁסִּילְקָה אֶת בְּלָעַם. ואם חֶסֶת הַקִּבְיָהּ עַל כְּבוֹד הַרְשָׁע, אֵין צָרִיךְ לוֹמַר עַל כְּבוֹד הַצַּדִּיק וכו'. ○ להודיעך שחס הקב"ה על כבודן של בריות, וידע צרכן, וסתם פי הבהמה. שאילו היתה מדברת לא היו יכולין לשעבדה ולעמוד בה. שזו הטפשת שבבהמה, וזה חכם שבחכמים, כיון שדיברה לא היה יכול לעמוד בה.

ועוד במדבר רבה (כ, טז): גם אתכה הִרְגֵתִי וְאוֹתָהּ הִחַיִּיתִי, מכאן אָתָּה לַמֹּד שֶׁהָיָה אֶת הָאֶתָּן.

הָאָט דער מלאך גע'הָרְג'עט. [ואמרו שם הטעם] פֿאַרוואָס, [ווייל] מ'הָאָט חס געווען על כבודם, אפילו של רשעים, [ולכן נהרגה בכדי] מ'זאָל נישט זאָגן זו היא שסילקה את בלעם בטענותיה.

זעט מען [אז] מ'הָאָט גאָרנישט געלאָזט ס'זאָל נתפָּרסם ווערן [מה שדיברה האתון עם בלעם], מ'הָאָט גאָרנישט געזוכט עס, וואָרן פֿאַרדעם הָאָט מען דאָך [איר גע'הָרְג'ט, כדי] מ'זאָל נישט ווייזן אויף דעם אייזל [אז] דעם הָאָט מְסַלֵּק געוועזן [און] איבערגע'טענה'ט בלעם'ן. [ואם כן מעיקרא למה עשו מן השמים נס זה של פתיחת פי האתון לְדַבֵּר דיבורים, אם לא רצו לפרסם זאת לבסוף].

כ קושיא ה

גם צריך ביאור גוף המאמר שאמרו דלכן מתה לפי שסילקה את בלעם בתוכחתה, ודיינו שלא היה לו מה להשיב על דיבור האחרון, למה אצלה צריך חרב בומן שבא להרוג אומה שלימה בפיו. ולמה לא נקטו דהוא עבור עצם הביונות שבייתה לבלעם לפני זה, במה שגילתה בדיבורה את מעשיו המכוערים, וכמבואר בגמרא (ה) נאָר דאָס אַליין מ'זאָל פֿאַרשטיין, דאָס לשון שטייט [במדרש, בכדי] מ'זאָל נישט זאָגן זי הָאָט איבערגע'טענה'ט [בלעם], איז נאָר דער פעלער געווען [לפי] שסילקה [את בלעם], אַז בלעם הָאָט נישט געהאָט וואָס צו ענטפערן.

[וקשה שהרי בטענות האתון לבלעם מבואר בגמרא]^י זי הָאָט אים זייער מ'אוס'ע זאָכן געזאָגט, זי הָאָט אים אויפן אַרגסטן [אופן מְבֹזָה געווען, והגידה לו בפניהם] דו ביסט די אַרגסטע פֿריאַה, זי הָאָט אים געענטפערט אַז זי איז געווען סְכָנָה [לבלעם]. און זי הָאָט אים געכאַפט ביי די ליגנט'ס כסדר.

און צום סוף הָאָט זי אים געפרעגט די קִשְׁיָא, [על אומרו] לוּ יֵשׁ חֶרֶב בְּיָדִי [כי עָתָה הִרְגָתִיךָ], צו איר ברויך מען אַ חֶרֶב - אַזוי זאָגט דאָרט דער מדרש^{יז}, - און דו ווילסט גיין חס ושלום עוֹקֵר זַיִן אָן אַומָה שְׁלִימָה מיטן מויל. הָאָט ער איר נישט געהאָט וואָס צו ענטפערן. [ועל זה אמרו לפי] שסילקה אותו בתוכחתה. [ועל כל פנים] זי הָאָט אים זייער דאָרט מְבֹזָה געווען.

כא

איז דאָך דאָס גאַנצע [מה שיצא מהנס של דיבור האתון, שבוה] הָאָט מען אים דאָ מן הַשָּׁמַיִם אַזוי מְבֹזָה געווען^{יח}. און דאָ שטייט עפעס אַז מ'הָאָט חס געווען גאָר עַל כְּבוֹדוֹ, מ'זאָל נישט זאָגן זו היא שסילקה את בלעם בטענותיו.

וואָס כאַפט מען אָן גראַד דעם איינע [דיבור האחרון, ועל זה אמרו שלכן מתה, כדי] מ'זאָל נישט זאָגן אַז ער איז 'שטעקן געבליבן'.

^י בגמרא עבודה זרה (ד: ו) וסנהדרין (קה:): וַיֵּדַע דָּעַת עֲלִיּוֹן (כד, טז), אפשר דעת בהמתו לא הוה ידע [פירש"י: מאי בעיא לאהרורי, כדמפרש דאמרי ליה שרי בלק מאי טעמא לא רכבת אסוסיא], דעת עליון מי הוה ידע. מאי דעת בהמתו לא הוה ידע, בעידנא דחזו ליה דהוה רכיב אחמריה, אמרו ליה מאי טעמא לא רכבת סוסיא, אמר להו שדאי ליה ברטיבא [באחר, לרעות עשבים לחים]. אמרה ליה הלא אנכי אתנך, לטעינא בעלמא [לישא משאות, ולא לרכוב. אמרה ליה] אָשֶׁר לְכַבֵּת עָלַי, אקראי בעלמא [כשאין לי סוס מוזמן. אמרה ליה] מַעֲרֹףְךָ עַד הַיּוֹם הַזֶּה. ולא עוד אלא שאני עושה לך מעשה אישות בלילה, כתיב הכא הִסְכֵּן הַסְכַּנְתִּי, וכתוב התם (מלכים א' א, ב) וַתְּהִי לוֹ סְכָנָה. אלא מאי וַיֵּדַע דָּעַת עֲלִיּוֹן, שהיה יודע לכוון אותה שעה שהקב"ה כרעס בה.

^{יח} ועיין ענין זה באורך באור החיים הק' (כב, כג-כז).

כב

קושיא ו

במדרש איתא בפסוק וַיֹּאמֶר בִּלְעָם לְאֶתֹן כִּי הִתְעַלְלָתָּ בִּי, דעכו"ם שמדבר בלשון הקודש, לשונו סרוח. וצריך ביאור היכן נשמע מפסוק זה שדיבור בלשון הקודש, ושלשונו סרוח.

דער מדרש זאגט^ט, - דאָס לשון איז אַ פֿלאַ, - וַיֹּאמֶר בִּלְעָם לְאֶתֹן כִּי הִתְעַלְלָתָּ בִּי, [אף על גב] שדיבר בלשון הקודש, [איז] עכו"ם שמדבר בלשון הקודש, לשונו סרוח. אזוי שטייט אין מדרש רבה.

כג

דער ילקוט זאגט עס^כ אויף אן אנדער לשון, אָבער ס'איז אַלץ די זעלבע [ענין].

כד

(ו) [וצריך ביאור] פון וואו האָט מען עפעס גענומען [לדרוש כן], פונקט פון דאָנעט איז געדרינגען אַז ער האָט גערעדט לְשון קוֹדֶשׁ, פון דעם וואָס ער האָט געזאָגט כִּי הִתְעַלְלָתָּ בִּי.

און אַז ס'איז לְשונו סְרוּחַ, אַלעס איז דאָ געדרינגען פון דאָנעט. וואו קומט דאָס עפעס אָהער, [און] וויאָזוי איז דאָס פון דאָנעט געדרינגען.

לו

הקדמה ליישוב הקושיות

איתא בגמרא בבא בתרא: משה כתב ספרו, וספר בלעם, שהוא פרשת בלק

די גמרא זאגט אין בבא בתרא דף י"ד^{כא}, [וואו] ער רעכנט אויס אַלע [ספרים], די תורה נביאים וכתובים, 'ווער' ס'האָט עס געשריבן [יעדן ספר]. רעכנט ער משה אויף די תורה, און ער זאגט משה רבינו כתב ספרו, וספר בלעם.

^ט במדבר רבה (כ, יד) ובתנחומא (סימן ט): וַיֹּאמֶר בִּלְעָם לְאֶתֹן כִּי הִתְעַלְלָתָּ בִּי, אף על פי שמדבר בלשון הקודש, עובר כוכבים לשונו סרוח.

^כ בילקוט שמעוני (רמז תשסח): וַיֹּאמֶר בִּלְעָם לְאֶתֹן כִּי הִתְעַלְלָתָּ בִּי, אף על פי שהיה ארמי, היה מדבר בלשון הקודש, ארמי לשונו סרוח.

^{כא} בגמרא בבא בתרא (יד: טו): תנו רבנן, סדרן של נביאים, יהושע ושופטים, שמואל ומלכים, ירמיה ויחזקאל, ישעיה ושנים עשר וכו'. סידרן של כתובים, רות וספר תהלים ואיוב ומשלי, קהלת שיר השירים וקנינות, דניאל ומגילת אסתר, עזרא ודברי הימים וכו'. ו ומי כתבן, משה כתב ספרו, ופרשת בלעם [פירש'י: נבואתו ומשלי, אף על פי שאינן צורכי משה ותורתו וסדר מעשיו], ואיוב. יהושע כתב ספרו, ושמונה פסוקים שבתורה [מן וְיָמַת מֹשֶׁה, עד סוף הספר]. שמואל כתב ספרו, ושופטים [נשכולם קדמו לו, ועמד וכתב ספרו, ומה שעלתה לישראל בימיהם], ורות [שהיתה בימי השופטים]. דוד כתב ספר תהלים על ידי עשרה זקנים [כתב בו דברים שאמרו זקנים הללו שהיו לפניו, ויש שהיו בימיו, כגון אסף והימן וידותון מן הלויים המשרתים], על ידי אדם הראשון [כגון גִּלְמִי רֵאָה עֵינִיךָ, וְלִי מַה יִּקְרֶי רֵעִיךָ (תהלים קלט, טז-יז), אדם הראשון אמר] (סנהדרין לח:), על ידי מלכי צדק [נגאם ה' לְאֹדְנִי שָׁב לִימִינִי (שם קי, א), וכל המזמור], ועל ידי אברהם [כדאמרין לקמן, אֵיתָן הָאֲזָרָחִי (שם פט, א) זה אברהם], ועל ידי משה [תְּפִלָּה לְמֹשֶׁה (שם צ) וכל אחר עשר מזמורים כסדרן], ועל ידי הימן [מִשְׁכִּיל לְהִימָן (שם פח)], ועל ידי ידותון [למנצח לידותון (שם לט סב עז)], ועל ידי אסף (שם נ ע-פג), ועל ידי שלשה בני קרח. ירמיה כתב ספרו, וספר מלכים, וקנינות. חזקיה וסיעתו [בני דורו שהאריכו ימים אחריו] כתבו ישעיה [שהרגו מנשה ולא כתב ספרו, שלא היו הנביאים כותבים ספריהן אלא לפני מותן], משלי, שיר השירים, וקהלת [וכתיב בספר משלי (כה, א) אֲשֶׁר הֶעֱתִיקוּ אֲנָשִׁי חֲזָקִיָּה וגו' ועל חזקיה גרם להן לעסוק בתורה, כדאמרין בחלק (סנהדרין צד): נעץ חרב על פתח בית המדרש כו', נקרא הדבר על שמו]. אנשי כנסת הגדולה [חגי זכריה ומלאכי ורובכל ומרדכי וחבריהם] כתבו יחזקאל [שנתנבא בגולה, ואיני יודע למה לא כתבו יחזקאל בעצמו, אם לא מפני שלא נתנה נבואה ליכתב בחוצה לארץ, וכתבום אלו לאחר שבאו לארץ], ושנים עשר [מתוך שהיו נבואותיהם קטנות, לא כתבום הנביאים עצמם איש איש ספרו, ובאו חגי זכריה ומלאכי וראו שרוח הקדש מסתלקת, שהיו הם נביאים אחרונים, ועמדו וכתבו נבואותיהם, וצרפו נבואות קטנות עמם, ועשאו ספר גדול שלא יאבדו מחמת קטנם], דניאל [שהיה בגולה, וכן]

לח

קושיא יב

והוא תמוה למה הוצרך לחשוב ספר בלעם לחודיה,
ומהו הרבותא בזה, והלא הוא מכלל כל התורה שכתב משה

ס'איז עפעס א פלא. [ער זאגט עקסטער] כתב ספרו, ער האָט געשריבן די תורה הקדושה, [שהרי] אַלעס האָט דאָך משה רבינו געשריבן, און [עקסטער] אַ רבנותא אַז 'אויך' [ספר בלעם. והלא גם] ספר בלעם איז דאָך אויך אַ חלק [של] תורה, די פרשה דאָ פון בלעם, [ואלמלי] אפילו ס'זאל זיין אַן אות ס'זאל פון דעם פעלן [בספר תורה] איז שוין נישט קיין די גאנצע ספר תורה, ס'איז [פונקט] אַזוי ווי די 'גאנצע' תורה, [ובודאי] כתבו משה, ואמאי הוצרך הגמרא למימריה].

לט

תירויין רש"י - על קושיא יב

וברש"י מפרש דהרבותא הוא אע"פ שאינן צורכי משה ותורתו, וסדר מעשיו

רש"י^{כב} נייט זיך דאָרטן [לפרש בדוחק], - ס'איז אַביסל שווער צו פאַרשטיין רש"י'ס פֿשט דאָרט. - רש"י וויל זאָגן^{כג} אַז ס'איז אַ רבותא [מה שמשה כתב פרשת] בלעם, ווייל ס'רעדט פון גוים.

מ

מה שעדיין קשה - לתירויין רש"י

אמנם הא כמה פרשיות שבתורה מיירי מעניני גוים ממש,

וכגון פרשת לבן, ואכתי צ"ב מהו הרבותא בפרשת בלעם דיקא

[אבער על פי] פשוט איז דאָך [עס נאָך] זייער שווער צו פאַרשטיין, ס'איז [דען] אַ רבנותא [מה שכתב פרשת] בלעם אויך, [והרי] אַסאך זאכן שטייט [פון גוים וכגון] פון לָבָן, און פון דעם [און יענעם], וואָס ס'שטייט אַלץ אין די תורה פון פאַרשידענע גוים, פון אַלע גוים און פון די ז' אומות, ס'איז דאָך עפעס פאַרשידענע ענינים וואָס שטייט אין די תורה הקדושה, [ומה נשתנה] וואָס עפעס פונקט דאָ [ביי] דעם איז דאָ אַ רבנותא אַז משה רבינו האָט עס געשריבן.

מא

תירויין העיון יעקב - על קושיא יב

ובעיון יעקב מבאי פ' הריטב"א, ומוסיף על זה לתרוץ דהרבותא הוא לפי שבאמת התורה קדמה לעולם והכל כבר נכתב מראש רק שחזר וכתבו משה, משא"כ בספר בלעם שלא קדמה לעולם, ולזה משמיענו דגם זאת כתב משה

נאָך דער ריטב"א ברענגט, - ס'איז דאָ דאָרט אין עין יעקב [נדרפסו דבריו], ברענגט [ער בעיון יעקב] פונעם ריטב"א^{כד}, - דער ריטב"א זאָגט [פֿשט, ומוסיף עליו העיון יעקב, ווייל]

ומגילת אסתר. עזרא כתב ספרו, ויחס של דברי הימים עד לו [ער שייחס עצמו]. [ועיי"ש עוד בגמרא, מה דשקיל וטרי בכל זה, ואכ"מ].

^{כב} ברש"י על הגמרא שם. ולשונו מובא לעיל, שכתב אף על פי שאינן צורכי משה ותורתו, וסדר מעשיו.

^{כג} דברי רבינו בזה הוא כמו שמפרש בתורת חיים (בכא כחרא שם) על פי דברי רש"י, וז"ל: ופרשת בלעם נראה דלאו אשלש נבואות הראשונות קאמר, דאינהו כיון דלישראל הוה קא מתנבא, ודאי צרכי משה ותורתו נינהו, אלא אנבואה רביעית קאמר, דכתיב וְעַתָּה הִנְנִי הוֹלֵךְ לְעַמִּי לְכָה אִיְצָן וגו', דעיקר נבואתיה לעובדי כוכבים הוה, דכתיב וְהָיָה אָדָם יְרֵשָׁה וְהָיָה יְרֵשָׁה שְׁעִיר, וְיָרָא אֶת עַמְּלֶק, וְצִים מִיַּד כְּתִים וְעַנִּי אֲשׁוּר וגו', דהך פרשתא הוה דומיא דספר איוב, דאינהו נמי עיקר נבואותיהו לעובדי כוכבים הוה, כדקאמר לקמן.

לעולם די תורה הקדושה איז דאך געווען נאך 'פאר' בריאת העולם, תורה קדמה לעולם (פסחים נד.), די תורה איז געווען אפגעשריבן פון לאנג, [און] נישט [אז] משה רבינו האט געדארפט שרייבן. נאר משנה תורה וואס ער האט מחדש געווען, דעם האט ער געשריבן [מחדש, ממה שהסכים הקב"ה לדעתו. אבל שאר הד' ספרים] יענעס האט ער [נאר] 'איבערגעשריבן' [מה ששמע מפי הקב"ה, אבער] ס'איז געווען פון לאנג. [ומה שאמרו בגמרא משה כתב 'ספרי', קאי על ספר דברים].

נאר וואס ס'שטייט [פון] בלעם, איז נישט געווען געשריבן פון פריער, [ווייל] ס'איז דאך געווען קדמה לעולם, האט מען נישט געוואלט [שהקב"ה יכתוב מנביאי אומות העולם, וממילא] האט עס משה רבינו געשריבן.

אזוי זאגט דער ריטב"א [והעיון יעקב, במה שמוסיף עליו].

מב

מה שעדיין קשה - לתירוץ העיון יעקב

אבל גם תירוצו זה קשה, שהרי גם פרשה זו הוא ככל התורה שנכתבה קודם בריאת העולם, ומה שקשה האין היה שייך לכתוב דבר שהיה עדיין תלוי בחירה, זה קשה גם על כמה שאר פרשיות התורה, והתירוץ הוא רקודם בריאת העולם היו נכתבין אותיות אלו בצירופים אחרים והיה בהם ענינים נשגבים, אלא שלאחר הבריאה נשתנו האותיות לצירופים של עתה לפי מה שהיתה הבחירה

[אבער] ס'איז אויך קשה.

ווארן לעולם ס'איז דאך דא [כגון] דער חטא העגל, האט מען דען געשריבן, פאר בריאת העולם איז דען געשטאנען דער חטא העגל, [דאס] איז דאך עפעס ווי א סתירה מיט די 'בחינה'.

נאר וואס דען, איך מוז דאך אזוי זאגן, אזוי ווי זיי זאגן דאך שוין לאנג די אלע [ספרים] ^{כה}, זיי זאגן דאך אז די תורה הקדושה וואס ס'איז קדמה לעולם, איז נישט טייטש אזוי ווי ס'איז געווען [כמו שהוא], באַשר הוא שם, [געשריבן] מיטן חטא העגל, מיט מרגלים, און מיט די אלע זאכן [שהיו עדיין תלויים בבחירה]. נאר וואס דען, ס'איז געווען צרופי אותיות [אחרים, באותיות אלו של התורה], און ווען נישט דער חטא, העט

^{כד} בחידושי הריטב"א (בבא בתרא יד: ה'נדפס גם על העין יעקב שם) כתב: והא דאמרינן במשה שכתב ספרו ופרשת בלעם. נראין דברי האומרים שאין זו פרשת בלעם שכתובה בתורה, דהיינו הקב"ה כתבה כשאר התורה, אלא פרשה בפני עצמו הוא שכתב והאריך בה ביותר, והיתה מצויה להם.

ובעיון יעקב (על הע"י שם) לאחר שהעתיק דברי הריטב"א, כתב וז"ל: ונראה דדעת רש"י, דהא דמשה כתב ספרו, היינו ספר משנה תורה, שזה נקרא על שם משה כדכתיב (מלאכי ג, כב) זכרו תורת משה, משא"כ שאר התורה קדומה אלפים שנה, וכדמסיים ספר במדבר אלה המצות והמשפטים אשר צוה ה' ביד משה, ובמשנה תורה כתוב אלה הדברים אשר דבר משה. ובוה מתורץ קושיית הפסיקתא הובא בילקוט סוף מלאכי, זכרו תורת משה עבדי, והלא תורת ה' היא, כדכתיב (תהלים ט, ח) תורת ה' תמימה. ופרשת בלעם אע"פ שכתובה בתורת ה', מכל מקום נכתבה על ידי משה, כיון שהיה מנביאי אומות העולם, לא נכתבה על ידי הקב"ה בעצמו.

^{כה} כן כתב בפתיחת הרמב"ן לספר בראשית, וז"ל: עוד יש בידיו קבלה של אמת, כי כל התורה כולה שמותיו של הקב"ה, שהתיבות מתחלקות לשמות בענין אחר וכו', מלבד צירופיהם וגיימטריאותיהם של שמות וכו'. ונראה שהתורה הכתובה באש שחורה על גבי אש לבנה, בענין הזה שהזכרנו היה, שהיתה הכתיבה רצופה בלי הפסק תיבות, והיה אפשר קריאתה שתקרא על דרך השמות, ותקרא על דרך קריאתנו בענין התורה והמצוה, ונתנה למשה רבינו על דרך חלוק קריאת המצוות, ונמסר לו על פה קריאתה בשמות וכו'.

וכן הובא בשם הגר"א בספר מרגניתא דבי רב (להבדוק טעם) ובענין יוסף על הע"י (בבא בתרא טו.) בבאור מה שאמרו בגמרא דח' פסוקים אחרונים כתבם משה 'בדמע' עיי"ש. ומביאו רבינו בדברי יואל אחרי (עמוד נא) ועל קהלת (אות ב), ועוד. ובעל הגאולה ועז"ת (סימן מ) הוסיף דכן כתבו גם תלמידי הבעש"ט בשם הבעש"ט (כהובא בספר בעש"ט עה"ת פרשת ברכה).

גיווען געקאנט ווערן אנדערע צרופים. די אלע אותיות זענען געוועזן, אָבער די צרופים זענען געוואָרן יעדעס מאָל ווען ס'איז געשען די זאך. ווען די זאך איז געשען, זענען אַראָפּגעקומען [און] זענען געוואָרן די אלע צרופים. אזוי זאָגן דאָך די ראשונים^{יב}.

מג

[וממילא] די זעלבע מַעֲשֶׂה איז ביי בִּלְעָם'ן אויכעט. קען זיין ס'איז געווען אנדערע צירופים [בתורה שקדמה לעולם, גם בפרשה זו] נאָר מ'ווייסט נישט וויאָזוי. און מאן זימער לָן [שלא נכתב זה קודם בריאת העולם], פאָרוואָס איז ווייטער אויך אַ רבּוּתא, [און] פאָרוואָס בִּלְעָם'ס איז 'נישט' געווען קודם. ס'איז אַלץ שווער צו פאַרשטיין.

מז

תירוץ הנחלת יעקב - על קושיא יב

אמנם החוות דעת בספרו נחלת יעקב כתב תירוץ נכון בזה, כי אמירת בלעם ודאי לא היה בלשון הקודש כמו שכתוב בתורה, רק אמר זאת בלשונם, אלא שמשה רבינו חזר וכתב זאת בלשון התורה, וזה שמשמענו דמשה כתב ספר בלעם בלשון הקודש

נאָר דאָ דער נחלת יעקב^{יב}, - פונעם חוות דעת איז דאָ אַ ספר [נחלת יעקב] אויף די תורה, - ער טוט אויף, ער זאָגט, זעט אויס [דער פֿשט] וואָס ער זאָגט [אז] משה רבינו כתב ספרו ופרשת בִּלְעָם, אַז די אלע ברכות וואָס בִּלְעָם האָט געזאָגט, האָט ער נישט געזאָגט אזוי ווי זיי שטייען אין די תּוֹרָה, אויף לְשׁוֹן קוֹדֶשׁ. [נאָר פאַר] אים האָט מען עס איבערגעזעצט אויף זיין לשון, ער האָט עס געזאָגט אויף זיין לשון האָט ער דאָס געזאָגט, אַז זיי זאָלן עס פאַרשטיין, בִּלָּק און די אלע [שרי מואב], ווייל זיי האָבן נישט געקענט קיין לְשׁוֹן קוֹדֶשׁ.

נאָר וואָס דען, דעס איז דאָס 'ענין' דערפון, און 'דאָס' שטייט אין די תּוֹרָה הַקְדוּשָׁה [בלשון הקודש, כל 'ענין' נבואתו].

אָבער בִּלְעָם'ן האָט מען די זעלבע [ענין] איבערגעטייטשט אויף זייער לשון, און ער האָט דאָס געזאָגט אויף זייער לשון.

איבערדעם איז דאָס די רבּוּתא. וואָרן לכאורה בִּלְעָם האָט דאָך עס נישט 'אזוי' געזאָגט, און משה רבינו האָט אָבער געשריבן עס מיט 'דעם' לשון, מיט דעם לשון שניתן בו התורה האָט ער דאָס געשריבן אין די תּוֹרָה הַקְדוּשָׁה. דאָס איז די רבּוּתא. אזוי זאָגט דער חוות דעת, אין נחלת יעקב.

^{יב} ועיין עוד בענין זה באורן בדברי רבינו בכתי"ק לפרשת קרח (נרפס בטיב לכב פ' קרח, ובכתבי יואל שם אות א), ובס"ג משפטים שקלים תש"כ, נצבים תשכ"ד, בראשית תשכ"ז, ובליל שב"ק נצבים תשי"ג (בדברי יואל תנינא, נצבים עמוד סא), ראה תש"כ (שם, ראה עמוד שסה), ואחרי תשכ"ו (בדברי יואל, אחרי עמוד כא).

^{יב} בנחלת יעקב עה"ת (ריש פרשת): בבבא בתרא אמרינן, משה כתב ספרו ופרשת בלעם. והוא תמוה, דהא פרשת בלעם גוף התורה הוא, וכל התורה כולה משה כתבה. לכן נראה הכוונה, דהנה מה שאמר בלעם לבלק, ודאי לא בלשון הכתובה בתורה אמרה, דאם כן לא היה משיג בלק מה שאומר בלעם, דמנין היה יודע בלק לדבר בלשון הקודש, ובלשון סתום. אך משה כתב כוונת ההשגה שהשיג בלעם, בלשון זה הכתוב בתורה, שיש על כל קרן וקרן תילי תילים של רמזי סודות.

מה

ס'איז אַ דָבָר חֲדָשׁ [מה שכתב בנחלת יעקב], און ס'זעט עפעס אויס [אזוי טאָקע אין מדרש] (וכדלהלן באות מה).

מו

וכעין זה נראה בדברי הרמב"ן בענין טעם שם משה, בדפסוק כתיב כי מן המים משיתהו, שהוא בלשון הקודש, אבל בת פרעה קראתו בלשון מצרי בשם המורה על זה הענין של הוצאה מן המים

לעולם מ'געפונט כעין זה, שטייט אין רמב"ן אויך.

דער רמב"ן זאגט [על הפסוק] וַתִּקְרָא שְׁמוֹ מֹשֶׁה כִּי מִן הַמַּיִם מָשִׁיתָהוּ (שמות ב, י'), זאגט דער רמב"ן^{כב} פון וואו האָט בת פרעה געקענט לִשְׁוֹן קוֹדֶשׁ [אז] זי זאָל זאָגן מֹשֶׁה.

זאָגט ער, זי האָט אים נישט גערופן מֹשֶׁה, זי האָט אים גערופן אויף לִשְׁוֹן מַצְרִי [מיט] די טייטש [פון] כִּי מִן הַמַּיִם מָשִׁיתָהוּ. און מֹשֶׁה איז דאָךְ טייטש אַרויסציען, זי האָט אים גערופן דעם נאָמען מיט לִשְׁוֹן מַצְרִי, נישט מֹשֶׁה [בלשון הקודש]. נאָר די תורה הקדושה האָט עס איבערגעזעצט אויף דעם לִשְׁוֹן התורה, מֹשֶׁה, כִּי מִן הַמַּיִם מָשִׁיתָהוּ. אָבער זי האָט דאָס זעלבע געזאָגט אויף אַן אַנדער לִשְׁוֹן. אזוי זאָגט דער רמב"ן דאָרט אויך.

מו

זעט מען דאָךְ אַז ס'איז פאַרהאַנדן אַזוי, די תּוֹרָה הַקְּדוּשָׁה זאָגט אַזוי מיט 'דעם' לִשְׁוֹן, ווייל ס'איז געשען אַזוי [בלשון האחר].

מה

וכעין זה היה כאן בבלעם. ובפרט לפי מה דאיתא במדרש שנתן הקב"ה כח בקולו של בלעם להיות הולך בכל העולם, ואם לא הבינו האומות בלשון הקודש א"כ מה תועלת היה בדבר, אלא ודאי ששמעו זאת בלשונם

די זעלבע קען דאָ אפּשר זיין ביי בלעם'ן.

ס'זעט עפעס אַזוי אויס אויכעט [בדברי המדרש].

וואָרן ס'ווערט געברענגט אין מדרש אויף אַ פּלאַץ^{כט}, אַז דער בורא כל עולמים האָט אים געגעבן כח [פאַר בלעם, אַז] ער האָט געזאָגט אַזוי הויעך, אַז אַלע אומות העולם האָבן געהערט, מסוף העולם ועד סופו.

[והרי] די אַנדערע - אַלע אומות העולם - האָבן דאָךְ נישט געקענט [לשון הקודש. ואם כן מה תועלת בהשמיעו לכולם, אם לא שהיה זה בלשונם].

^{כב} עיין ברמב"ן פרשת מקץ (מא, מה): [וַיִּקְרָא פְּרָעָה שֵׁם יוֹסֵף] צִפְנָת פִּעֲנָה. אמר רבי אברהם (באבן עזרא) אם היא מלה מַצְרִית, לא ידענו פירושה, ואם מתורגמת, לא ידענו שם יוֹסֵף. ○ ועל דעת הראשונים שאומרים (בתפלת נשמת כל חי) הַמִּפְעֵנֶה נַעֲלָמִים, יתכן שקרא לו שם נכבד כלשון ארצו, כי שאל לו, או שהיה המלך יודע שפת ארץ כנען הקרובה אליו, וענינו, צִפְנָתָה מִגְלָה. וכן בתו [של פרעה] קראה שם מֹשֶׁה רבינו כלשון עמו, מִן הַמַּיִם מָשִׁיתָהוּ. ואל תשתומם בעבור שקראוהו סופרי המצריים 'מוניס', כי ישנו השמות ללשון מובן או מורגל להם, כאשר נעשה התרגום בקצתם, כגון בֵּין קֹדֶשׁ וּבֵין שׁוֹר (וירא כ, א), בֵּין יָקָם וּבֵין חִנְרָא, וכן בהרבה מן השמות, ובקצתם לא יִשְׁנָה דבר, כאשר עשה בסיתון מלך חשבון ובעוג מלך הבשן, וזולתם הרבה. וזה לפי מה שהיו נקראים בלשון ארמית בדורו. [ועיין עוד באבן עזרא פרשת שמות (ב, כ)].

^{כט} בבמדבר רבה (כ, כא): וַיִּשָּׂא מֹשֶׁה וַיֹּאמֶר, זה שאמר הכתוב (משלי כו, יד) מְכַרְךָ רָעָהוּ בְּקוֹל גְּדוֹל וְגו'. כשבא בלעם לקלל את ישראל, עייקם הקב"ה את לשונו והתחיל לברך, שנאמר (תצא כג, ו) וְלֹא אָבָה ה' אֱלֹהֶיךָ לְשַׁמְעַע אֶל בְּלָעָם וַיִּהְיֶה ה' וְגו', נתן הקב"ה כח בקולו וקולו הלך מסוף העולם ועד סופו, כדי שישמעו האומות שהוא מברכן. מניין, אמר רבי אלעזר הקפר, כתיב להלן (ואתחנן ה, יט) קוֹל גְּדוֹל וְלֹא יִסָּף, שהיה הולך מסוף העולם ועד סופו, וכאן כתיב מְכַרְךָ רָעָהוּ בְּקוֹל גְּדוֹל וְגו'.

מט

והרי גם במתן תורה אמרו שהיה הקול מתחלק לשבעים לשונות, כדי שבינו כל האומות אם ידעו לקבלה, אבל לא שמעו זאת בלשון הקודש

און אפילו [ביי] מתן תורה, [בדיבור] אָנְכִי ה' אֱלֹקֶיךָ שְׁטִיט אויך, זאָגט דאָך די גמרא^ל כמו פֿטִיש יִפְצֵץ סָלַע, ס'איז איבערגעזעצט געוואָרן אויף שְׁבָעִים לְשׁוֹן, דער דיבור פון הקודש ברוך הוא אָנְכִי ה' אֱלֹקֶיךָ איז איבערגעזעצט געוואָרן אויף שבעים לשונות [כדי] אַלע אומות העולם זאָלן הערן, [ווייל] אפשר וועלן זיי עס מִקְבֵּל זיין. אַזוי זאָגן זיי דאָך דעם פֿשֶׁט, זאָגט דאָך תוספות^{לא}.

זעט מען דאָך אַז מ'האָט געמוזט 'איבערזעצן' אויף [שאר] לשונות [בכדי] אַז אַלע אומות זאָלן פאַרשטיין.

נ

כי האומות בודאי לא הבינו בלשון הקודש, וכמו שהביא יוסף ראהי לאחיו ממה שמדבר בלשון הקודש שהוא יוסף. ואצל פרעה אמרו בנגמרא דאנגמריה יוסף לשון הקודש ולא נגמר

און [יוסף] אמר להשבתים (ויגש מה, יב) וְהִנֵּה עֵינֶיכֶם רְאוּת [כִּי פִי הַמְדַבֵּר אֱלִיכֶם] [ופירש"י] בלשון קודש [וזה היה לראיה שהוא יוסף. ולעומת זה] פרעה האָט זיך געוואָלט לערנען [לשון קודש], ער האָט געקאָנט אַלע שְׁבָעִים לְשׁוֹן, און לְשׁוֹן קוֹדֶשׁ איז לֹא אַגְמֶריה, ער האָט עס נישט געקענט מִקְבֵּל זיין^{לב}.

וואָרן דאָס ריכטיגע לְשׁוֹן הַקּוֹדֶשׁ, קען גאָר אַ רֶשֶׁע נישט קענען, וואָרן דאָס האָט אַ קְדוּשָׁה אין זיך, [און] ס'קען [עס] גאָרנישט מִקְבֵּל זיין קיין רֶשֶׁע, ס'האָלט זיך נישט אין אים, אַזוי ווי די גמרא זאָגט דאָך אַגמריה ולא קבליה. ער [יוסף] האָט אים געוואָלט אויסלערנען פֿרַעֲהָן, האָט ער נישט געקענט.

נא

ואם כן גם בלעם לא הכיר בלשון הקודש, אלא ודאי שלו נאמרו הדיבורים בלשון ארמי, ולשון ארמי זה היה הולך עד סוף העולם. כי אין לומר גם כאן שהיה הקול של לשה"ק מתחלק לשאר לשונות, שלא נזכר כן רק במתן תורה נו מילא זעט דאָך אויס, ער [בִּלְעָם] האָט עס נישט געקענט.

^ל בגמרא שבת (פח): אמר רבי יוחנן, מאי דכתיב (תהלים סח, יב) ה' יתן אִמֶּר הַמְכַשְׁרוֹת צָבָא רָב: [פירש"י: צבא רב, כל האומות], כל דיבור ודיבור שיצא מפי הגבורה, נחלק לשבעים לשונות. תני רבי ישמעאל, וּכְפִישׁ יִפְצֵץ סָלַע (ירמ" ב, כט), מה פטוש זה נחלק לכמה ניצוצות, אף כל דיבור ודיבור שיצא מפי הקב"ה, נחלק לשבעים לשונות.

^{לא} עיקר פירוש זה הוא במהרש"א (שבת שם) וז"ל: ה' יתן אומר וגו' כל דיבור ודיבור כו' נחלק לע' לשונות כו'. שלא ליתן פתחון פה לאומות העולם לעתיד, אילו שמענוה בלשוננו קבלנוה.

ודבריו הם על פי דברי התוספות בסוטה (לה:), דמיירי בגמרא איתא שם בענין האבנים שבגלגל שכתבו עליהם את כל דברי התורה בע' לשון, ואמרו שם בגמרא, בינה יתירה נתן בהם הקב"ה ושיגרו נוטריקן שלהן וקילפו את הסיד והשיאור ועל דבר זה נתחתם גזר דינם לבאר שחת, שהיה להן ללמוד ולא למדו. – ועל זה כתבו התוספות שם: ועל דבר זה נתחתם גזר דינם לבאר שחת. ואם תאמר תיפוק ליה דבשעת מתן תורה החזירה הקב"ה על כל אומה ולשון ולא קבלוה, ויש לומר דעונש זה גדול הוא שלאחר שהיתה כתובה בידם ולא רצו ללמוד. [ועל פי דרך התוספות מפרש כן המהרש"א בשבת, גם לענין מה שנחלק הדיבור לע' לשון בשעת מתן תורה].

^{לב} וכמבואר בגמרא סוטה (לו:): אמר רבי חייא בר אבא אמר רבי יוחנן, בשעה שאמר לו פרעה ליוסף וּבְלִעְדֶּיךָ לֹא יָרִים אִישׁ אֶת יָדוֹ וגו' (מקץ מא, מד), אמרו איצטגניני פרעה עבד שלקחו רבו בעשרים כסף תמסילהו עלינו, אמר להן גנוני מלכות אני וראה בו. אמרו לו אם כן יהא יודע בשבעים לשון, בא גבריאל ולימדו שבעים לשון, לא הוה קגמר, הוסיף לו אות אחת משמו של הקב"ה ולמד, שנאמר (תהלים פא, ו) עֲדוּת בִּיהוֹסֵף שְׁמוֹ בְּצִאתוֹ עַל אֲרֶץ מִצְרַיִם שִׁפְתָּ לֹא יִדְעָתִי אֲשַׁמֶּע. ולמחר כל לישנא דאישתעי פרעה בהדיה, אהדר ליה, אישתעי איהו בלשון הקודש, לא הוה קא ידע מאי הוה אמו, אמר ליה אגמרי, אגמריה ולא גמר. אמר ליה אישתבע לי דלא מגלית, אישתבע לו וכו'.

[וּאֵם תֹּאמַר] אֵיךְ זָאָל זָאָגֵן [זֹא] דָא אִיז אויך געווען דאָס נֶס [זֹא] ס'איז 'איבערגעזעצט' געוואָרן [לכל הלשונות], אַזוי ווי ביי מִתֵּן תּוֹרָה. [אִמְנֵם] כּוֹלֵי הָאֵי קִלְעֹר אֵיךְ נִישַׁט [שבדיבור 'בלעם' יתהוה גם כן נס כזה, וגם לא נזכר כן בדברי חז"ל].
[נאָר] זעט אויס טאַקע אַזוי ווי דער נחלת יעקב זאָגט, אַז ער האָט עס 'געזאָגט' [מעיקרא] אויף אַן אַנדער לָשון.

נב

והשתא דלשון הברכות של בלעם הכתובים בתורה, אינו כפי הלשון עצמו שאמר זאת בלעם בלשון. אם כן נוסף דהרי חילוק גדול יש בין הנאמר בשאר לשונות להנאמר בלשון התורה

הַשְׁתָּא לִפִּי זֶה, הַשְׁתָּא דְּאֶתִית לְהִכִּי [זֹא] עֵר הָאֵט געזאָגט אויף אַן אַנדער לָשון, אִיז דאָךְ טאַקע אַ געוואָלדיגער חִילוק [בין לשון בלעם עצמו, ללשון הברכות שבתורה], און ס'איז גאָרנישט 'דִּי' [זעלבֿע] דִּיבּוּרִים [שנכתבו בתורה בלשון הקודש].

נג

וכמו שביאר החתם סופר כמה דקשה לכאורה מאי כל הרעש הזה במה שתרגמו התורה ליוונית, עד שנעשה העולם חושך ג' ימים. והלא מבואר בספרי קורות הדורות שכבוד גדול הנחילו אז ישראל בעיני המלך והגוים

ווי דער חתם סופר זאָגט אין פֿרשת שמות^{לז}, [לכאַר] פֿאַרוואָס ס'איז געווען העולם חֲשֵׁךְ [ג' ימים], ווען מ'הָאָט איבערגעזעצט די תורה הקדושה פֿאַר תְּלָמִי הַמֶּלֶךְ^{לח}, אִיז געוועזן - שטייט אין ירושלמי^{לד} - ס'איז הָעוֹלָם חֲשֵׁךְ געוועזן דריי טאַג. פֿרעגט ער, וואָס איז אַזאַ 'געוואָלד', ס'שטייט דאָךְ^{לה} [זֹא] זיי האָבן געהאַט גרויס פֿבוֹד, [ס'איז] ידוע אַז מ'הָאָט זיי זייער מְכַבֵּד געווען אִידן, [און] זיי האָבן מְכַבֵּד געווען זייער די תּוֹרָה. [און] אַז מ'הָאָט פֿאַר די גוֹים איבערגעזעצט, מַה הַמֶּקְרָא חֶסֶד, וואָס איז דאָס עפֿעס אַזאַ 'געוואָלד'.

נד

ולזה ביאר החתם סופר כי בלשון התורה הנכתב בלשון הקודש רמוזים בה כל סוגי החכמות שבעולם, וכל הדרשות והסודות. משא"כ כשתרגמו אותה ללשון יון, שאז נאבדו ממנה כל אלו עניני החכמה הטמונים בתורה

גיט דער חתם סופר צו פֿאַרשטיין^{לז}, אַז אין לשון התורה איז דאָ אַזויפיל [ענינים הנרמזים וטמונים בה, און] ס'ליגט [דערין] כָּל מִינֵי חֲכָמוֹת שֶׁבְּעוֹלָם, אַלעס איז מְרומָז

^{לב} כמבואר בגמרא מגילה (ט:). תניא אמר רבי יהודה, אף כשהתירו רבותינו יונית, לא התירו אלא בספר תורה, ומשום מעשה דתלמי המלך. דתניא מעשה בתלמי המלך שכינס שבעים ושנים זקנים, והכניסן בשבעים ושנים בתים ולא גילה להם על מה כינסן, ונכנס אצל כל אחד ואחד ואמר להם כתבו לי תורת משה רבכם, נתן הקב"ה בלב כל אחד ואחד עצה והסכימו כולן לדעת אחת, וכתבו לו אלקים בראשית, אעשה אדם וכו'. נרמזין שם בגמרא עוד כמה שינויים שכתבו לו].

^{לד} כן הוא במגילת תענית (פרק האחרון): בח' בטבת נכתבה התורה יוונית בימי תלמי המלך, והחושך בא לעולם שלשת ימים.

ובטור ושלחן ערוך (א"ח תקפ, א-ב): אלו הימים שאירעו בהם צרות לאבותינו וראוי להתענות בהם וכו'. בשמונה בטבת נכתבה התורה יוונית בימי תלמי המלך, והיה חושך לעולם ג' ימים.

^{לה} ביוסיפון (פרק יז), ובספר מאור עינים (לרבי עזריה מן האדומים, בחלק הדרת זקנים המיוסר על עובדא זו שאצל תלמי המלך). כן מציין בחתם סופר דלהלן.

^{לז} בדרושים לח' טבת האריך החתם סופר בענין זה בכמה מקומות, לבאר מה היה הצרה והחושך במה שתרגמו את התורה ליוונית. - ובדרוש לח' טבת תקצ"ט הנדפס בתורת משה פרשת שמות, ובדרשות חתם סופר (עמוד ק: בדפוס, כתב וז"ל: כתיב במגילת קינות (איכה ג, ב) אוֹתִי נָהַג יוֹלֵךְ חֲשֵׁךְ וְלֹא אֹר, ויש לדקדק הכפל, פשיטא כיון שהוא חשך איננו אור. ו [ונראה] ליישב בהבין מה שכתוב במגילת תענית כי בח' טבת שהועתקה תורה יונית

[בלשון התורה. וכגון] אין די פרשת החדש הזה לכם איז מ'רומז גאנץ חכמת תכונה [פון] אלע כוכבים ומזלות, און אין [הלכות] טריפות [ליגט] די אלע טבעיות [הבעלי חיים] ל'.
כל מיני חכמות שבעולם, ליגט אין די תורה הקדושה.

נה

ער טייטשט מיט דעם [פסוק] [וואתחנן ד, ו-ח] ושמרתם ועשיתם פי היא חכמתכם ובינתכם לעיני העמים וגו' ואמרו רק עם חכם ונבון הגוי הגדול הזה [פי מי גוי גדול] אשר לו חקים ומשפטים. [ולכאורה] וויאזוי ווייסט מען פון די חקים אז אידן זענען אזוי קלוג, מ'פארשטייט דאך ניטאמאל די 'חקים'.

זאגט ער, [כי האומות] זיי האבן אויף אלע חכמות האבן זיי די פילוסופיא [און] זיי האבן די אלע לימודים [בכמה חיבורים וחכמיהם העוסקים בזה], און אידן נעמען [דעם אלעס]

היה חשך בעולם, ומה טעם לחשך הזה. ומצינו בספר יוסיפון ובספר מאור עינים, שהיה אורה ושמחה ליהודים, והשיגו על ידי זה כבוד גדול, והמלך והעמים הכירו יקר התורה כי רבה היא. * ליישב נראה לי בהקדים דכתיב [וואתחנן ד, ו] ושמרתם ועשיתם פי היא חכמתכם ובינתכם לעיני העמים ואמרו כל הגוים וגו' רק עם חכם ונבון הגוי הגדול הזה, הרי אתה רואה שכולם בפסוק הזה שעל ידי עסקינו בתורה יקרא עלינו שם חכמים ונבונים. והענין בזה, כי באמת ספר תורה שלנו הוא מעט חכמות, כתוב בתוכו איזה ספורי מעשים שעברו, ואיזה מצות וחקים ומשפטים אשר ינהגו בהם עם בני ישראל, ואמנם אי אפשר מבלי שידעו שארי החכמות כולם, כי אי אפשר להגיע לקבל עדות החדש מבלי שנדע כל דקדוקי הילוך החמה והלבנה ומסלוליהם, ואי אפשר לדון המכשף אם לא נדע שרשי המכשף וחכמת בני קדם, והלכות טריפות מבלי נדע הניתוח על אופן היותר דק ועמוק, ושירי הלזים מבלי חכמת המוסיקא, וחלוקת ארץ ישראל מבלי ידיעת מדידת הארץ וחכמת השיעור ואגרופיע [גיאגראפיע], וזריעת כלאים ויניקתם מבלי [ידיעת חכמת] הבדנאמיע, וכמה הפליגו חכז"ל בל"ט מלאכות בשבת שנראה מהם בקיאותם בכל המלאכות כגון האריגה וכלי האריגה, וכל חכמת הטבע ופילוסופיא האלוהי הוא העולה על כולם, שצריכים לידע להבין פשטות התורה ולקיים מצותיה, ואין שום זכר מכל הנ"ל בתורה, ואין לנו שום ספר מחובר על זה, והאומות יש להם בכל אלו חכמים וחיבורים רבים. ועל כרחינו ללמוד [לכאורה] מספריהם כל אלו, וה' אמר והגית בו יומם ולילה [יהושע א, ח], ואמרו חכז"ל [אבות ה, כב. ע"י ברטנארה] מינה לא תועה, וכששאלו [מנחות טז:] מהו ללמוד חכמת יונת, השיבו [שב] ילמדנו בשעה שאינה לא יום ולא לילה, דכתיב והגית בו יומם ולילה, ואין כאן שעה פנויה ללמוד כל אלו. ועוד כתיב [ראה יח, ט] לא תלמד לעשות, ואין נחת רוח לפניו בהיותינו עוסקים בספריהם כלל. ואם כן מאין נדע כל הצריך לתורה, והספר קטן וקציר מהכיל. * אבל דע והאמן, כי אם הוא זרתיים ארכו וזרתיים רחבו, ארפה מאריך מדה ורחבה מצי ים [אייב יא, ט], ואין לך כל חכמה בעולם ומה למעלה ומה למטה ולפנים ולאחור [תניגה יא:] שלא נרמז במילותיה ותיבותיה. ובלי ספק כי בפסוק החדש הזה לכם רמזו כל חכמת קידוש החדש, יותר ממה שהעתיק הרמב"ם [הל' קידוש החדש] מספריהם, והידוע לשמש בפסוק הזה ימצא הכל מרבינו שרייא גאון שהוציא מהפסוק הזה כל עניני [בראשית ה, א] בפסוק זה ספר תולדות אדם, שמצא חיבור מרבינו שרייא גאון שהוציא מהפסוק הזה כל עניני שרשטי הידים והפנים [וע"ז ברמב"ן שם ג, יד. ובהקדמתו על התורה]. וכן כולם, כי המקטב מקטב אלקים הוא [תשא לב, טז]. ולמה לא, הלא אנו מאמינים שברא העולם בתורה, אם כן על כרחך מההכרח שיהיה שרשי כל החכמות העולמיות משורשים בה. * ויותר מהמה מה שרמזו בה סתרי תורה, מה שלמעלה מהשכל, מזה לא נדבר עתה.

והנה חכם יתואר מי שלומד מה שכתבו לפניו, ואמנם המוצא דבר מתוך דבר הוא הנקרא נבון כידוע. ועל כן בראות אומות העולם כי אין לנו שום עסק בספריהם, וגם אין אנו מסכימים עמהם, ואין לנו שום חיבר אחר כי אם ספר תורה הזה, ומכל מקום הכל גלוי לפנינו על צד היותו טוב והיותו אמת, ידעו ילדנו כי נבונים אנחנו להוציא דבר מתוך דבר ולהבין מיוזות התורה הקדושה הזאת וכו' [נוכח האריך עוד, ואח"כ מסיים] נחזור להנ"ל, שעל זה יצדק לומר פי הוא חכמתכם ובינתכם דייקא וכו'. * אך כל זאת בהיות התורה ככתבה וכלשונה, אמנם בהעתק התורה ללשון אחר, אין בה כי אם המובן הפשיטות, לא זולת. ואף כי נשאה חן בעיני כל רואיה, ומלך יונוי כיבד ליהודים על זה בכל עז, מ"מ לעומת זה התאמצו היהודים כולם לעזוב לימוד התורה בלשון הקודש, ונתפסו אחרי לשונות אחרות, ולהטעימה כפשוטה, ולא יכיל התורה כל החכמות הצריכים לזה, והוצרכו ללמוד חכמות יוניתי מספריהם של יוונים, וכאילו התורה הקדושה סמכה עצמה על חכמת אריסטו וחביריו, והרי זה כמו שזמנך שלחן אחים ואין לו משלו כלום, שעליו אמרו חכז"ל [ביצה לב:] שהעולם חשך בעדו, על כן אמרו שהיה אז חשך בעולם.

¹⁷ ועיין בספר חסידים [סימן תסח], ובבני יששכר [אדר י, ב], ובשו"ת מחנה חיים [בהקדמה לח"ג].

ארויס פון די תורה הקדושה, די חכמי ישראל האבן פון די תורה הקדושה ארויסגענומען אלע חקמות.

איבערדעם זאגט ער היא חכמתכם ובינתכם לעיני העמים, (ווייל פון דעם) זעען זיי עפעס אז אין די תורה הקדושה ליגט עפעס אזוינס, [שהרי אף על פי שבני ישראל] אז זיי האבן נישט געלערנט [די אלע חכמות], זיי ברענגען נישט אן די צייט מיט ספרי העמים, מיט ספרי האומות, נאך פון די תורה הקדושה אליין זענען זיי געקומען אויף אלעמען. זעט מען ווי גרויס די חכמה איז [שבתורה], פון דעם אליין זעט מען, נישט ווייל זיי פארשטייען די תורה, נאך זיי זעען עפעס אז ס'ליגט אין די תורה הקדושה [עד אין חקר].

נו

יהיה איך שיהיה, און טאקע דא אין די וואכעדיגע סדרה [מצינו בפסוק] 'יִרְט הַדֶּרֶךְ, אִיז טייטש - זאגט ער [בגמרא^ל וברש"י^ט] - [דהוא נוסריקון יְרָאָה] רָאָתָה נְטָתָה. אָדער בָּא"ת ב"ש, זאגט דאך דער מדרש^ב, איז יִרְט פון לשון מִגֵּן. און אזוי כמה [דוגמאות] אין די דרשות חכמינו ז"ל, וואס ס'ליגט אַלץ אין דעם לְשׁוֹן קוֹדֶשׁ.

נז

און טאמער זעצט מען עס איבער - זאגט דער חתם סופר - אז מ'זעצט עס איבער אויף אן אנדער לשון, פארלירט זיך דאס אלעס. וואָרן אין יענעם לשון ליגט שוין נישט די אלע זאכן. מ'קאן נאך איבערזעצן דעם פשוט'ן פֿשֿט, אָבער פעלן פעלט דעם גאנצע וואָס ס'ליגט [דערין. און] דער עיקר איז דאך [הדרשות וסודות] וואָס ס'ליגט אין די [אותיות התורה].

נח

מילא איך שמועס שוין נישט - זאגט ער [בחתם סופר] - פון סתרי תורה [הרמזים בה, וואָס דאָס] האָט דאָך קיין שיעור נישט. נאָר אפילו נגלות [התורה] וואָס מ'לערנט [אַלץ]

^ל בגמרא שבת (קה): אמר רבי יוחנן משום רבי יוסי בן זימרא, מניין ללשון נוסריקון מן התורה, שנאמר (לך י, ה) פֿי א"ב הִמּוֹן נְתִיפָה, אב נתיך לאומות, בחר נתיך באומות, המון חביב נתיך באומות, מלך נתיך לאומות, ותיך נתיך באומות, נאמן נתיך לאומות. רבי יוחנן ידידיה אמר, אַנְכִי נוסריקון אַנא נפשי כתיבת יהבית, רבנן אמרי אמירה נעימה כתיבה יהיבה, איכא דאמרי אַנְכִי למפרע יהיבה כתיבה נאמנין אמריה. דבי רבי נתן אמרי, פֿי יִרְט הַדֶּרֶךְ לְנִגְדִי, יראה ראתה נטתה. [ועיי"ש עוד].

^ט ברש"י (כב, לב): פֿי יִרְט הַדֶּרֶךְ לְנִגְדִי. רבוטניו חכמי המשנה דרשוהו נוסריקון, יְרָאָה רָאָתָה נְטָתָה, בשביל שהדרך לְנִגְדִי, כלומר לקנאתי ולהקניטני. ולפי משמעו וכו'.

^ב בכמדבר רבה (כ, ט) ותנחומא (סימן י'): פֿי יִרְט הַדֶּרֶךְ, יראה ראתה נטתה. דבר אחר יִרְט בָּא"ת ב"ש, מִגֵּן. ובפירושו כתב במתנות כהונה: הכי גרסינן, בָּא"ת ב"ש מִגֵּן. פירושו נתבאר בתנחומא שיצא להיות מגן על האתון, והכי גרסינן התם, באתי לעשות לָהּ מִגֵּן, שכן יִרְט בָּא"ת ב"ש מִגֵּן. ולי נראה שצריך להגיה שם לעשות לָהּ מִגֵּן, כי מלאך רחמים היה ויצא לשטנו כדי שישבו לביתו ולא יאבד, כמו שנבאר למעלה [במדרש].

ובפירושו מהרז"ו שם: וכמו שכתב בילקוט כאן (רמז תשסח), באתי לעשות לה מגן. פירוש לעשות לה מגן לשעה קלה, שהרי מתה, וקל וחומר לישראל שיעש להם מגן. ובחידושי הרד"ל שם: עיין מתנות כהונה בשם תנחומא, ולפנינו ליתיה שם [אבל כן הוא בילקוט שמעוני]. ויש לפרש [נדצריך לנקד כלשון] על מִגֵּן, על 'חנם' לשון תרגום, רצ"ל לחנם הלך, כי לא יוכל לקללם.

ארויס [מהפסוקים], און וואָס ס'ליגט [אַלץ] 'אין דערניצן', די אַלע דרָשות. וואָרן דאָס אַלעס ליגט דאָך אין פסוק, [דאָס] האָט מען אַזוי געגעבן מסיני אין דעם לשון. אָבער אַלעס קען איך נאָר דרָש'נען פון דעם לשון. [אַבער] טאָמער זעצט מען עס איבער אויף אַן אנדער לשון, פאַרלירט מען די אַלע זאַכן.

נט

ולכן נעשה העולם חושך כשתרגמוהו, כי אם יתרגלו ללמוד תורה בלשון יון לא ימצאו כל החכמות ברברי התורה, ויחפשו זאת בספרי העמים, ונמצא באים ליד סמיות עינים, וע"ד דרך שאמרו לענין המצפה לשלחן אחרים כי 'העולם חשך' בערו

אַזוי זאָגט ער איז געווען היה העולם [חשך ג' ימים, כי אחר שהעתיקו התורה ליוונית נתרגלו ישראל ללשונם, און] .. צו יעדן התחכמות האָט מען געמוזט אָנקומען צו ספרי העמים, [וממילא] וויבאַלד איך 'זעץ איבער' די תּוֹרָה [ללשון העמים], איז עולם חשך, אַזוי ווי המצפה לשלחן אחרים איז עולם חשך בעדו^{מא}. 'דאָס' איז געווען דעם חֲשֻכּוֹת [ווען] מ'האָט איבערגעזעצט די תּוֹרָה הקדוּשָׁה אויף אַן אנדער לשון. אַזוי גיט דאָרט דער חתם סופר צו פאַרשטיין.

פז

ישוב הקושיות בענין פתיחת פי האתון

הקדמה לישוב קושיא ו

בפתיחת פי הארץ אצל קרח, נאמר 'ותפתח' הארץ את פיה, שהיתה זה על פי גזירת משה רבינו, להוציא לפועל מה שנברא בכח מששת ימי בראשית. אבל בכאן נאמר 'ותפתח' את פי האתון, שמתחת פתיחת פיה שהוא ע"י הקב"ה לאָמיר זען.

ס'שטייט ויפתח ה' את פי האתון, [און] איך האָב געזען ערגעץ - [ס'איז] אַ מאמר חכמינו ז"ל^{מב} דאָכט זיך מיר, איך געדענק נישט וואו, - ביי אַרץ שטייט (קרח טו, לב) 'ותפתח' הארץ את פיה, ס'האָט זיך אַליין געעפנט, און דאָ שטייט ויפתח ה' את פי האתון.

פח

גם איתא בוזהר, כי כל הדיבורים שנבראו לבלעם, עד הכא היה הכל על ידי מלאך

- דאָס שטייט אויכעט אין זוהר הקדוש^{מג}, אַז איבעראַל וואו ס'שטייט דער שם 'אַלקים' [בפרשת בלק], דאָס איז על ידי שליח געווען, אַ מלאַך האָט מיט אים גערעדט.

^{מא} בגמרא ביצה (לב): ואמר רב נתן בר אבא אמר רב, כל המצפה על שלחן אחרים, עולם חשך בעדו [פירש"י: בעדו - כנגדו, כמו שקף בעדו (איוב א, י) כלומר חשך פרוס לפניו, הכל עליו כחשך], שנאמר (איוב טו, כג) נִדְרָהּ הוּא לְלַחֵם אִיהָ יָדַע כִּי כָזֹכָר בְּיָדוֹ [מוזמן אצלן] יוֹם חֲשֵׁךְ.

^{מב} כן הוא בוזהר הק' בפרשתו (דף רט:): רבי אבא אבא רמי, כתיב ותפתח הארץ וגו', וכתיב ויפתח ה' את פי וגו', מאי שָׁנָא אַרְץ מֵאֲתוֹן, דְּלֹא כְּתִיב כֹּה ויפתח ה' את פי הארץ. אלא הָתֵם מִשֶּׁה גִזֹּר עַל פּוּמָא, וּפְתַחַת, וְעִבְדַת אֶרְעָא פְּקוּדָא דְּמִשָּׁה, וְלֹא יָאוּת דְּקוּדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא יַעֲבֹר פְּקוּדֵיהּ, דְּהָא מִשָּׁה גִזֹּר וּפְקִיד וּפְעֻלָּתָהּ הָאֲדָמָה אֶת פִּיהּ, וְעַל דָּא הִיא עִבְדַת פְּקוּדֵיהּ, דְּכְתִיב וּתְפַתַּח הָאֶרֶץ אֶת פִּיהּ. אַבְל הָכָא, לֹא אֲשַׁתְּכַח מֵאֵן דְּגִזֹּר, אֲלֵא רְעוּתָא דְּקוּדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא הָיָה, וְהוּאִיל וְרַעוּתֵיהּ הָיָה בִּכְךָ, כְּתִיב ויפתח ה' את פי האתון, מִנִּיָּה אֲתָא מִלָּה, וּמִנִּיָּה אֲשַׁתְּכַח.

^{מג} בוזהר הק' בפרשתו (דף רח:): אָמַר רַבִּי יוֹסִי, הִשְׁתָּא אֵית לִשְׂאָלָא, אִי מְלוֹי הוּוּ אֲתִיָּן מִסְטָרָא דְּכִתְרִין תְּתֵאֵין, וְלֹא מֵאֲתָר אֲחֵרָא, אָמַר כְּתִיב ויבא אֱלֹקִים אֶל בִּלְעָם וגו', וְאָךְ אֶת הַדָּבָר וגו'. אָמַר רַבִּי יִצְחָק, בְּגִינֵיהוֹן דִּישְׁרָאֵל אֲתַהֲדֵר מִלֵּאכָא לְמִלְלָא עֲמִיהּ, דָּאִי תִימָא דְּקוּדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא מְלִיל עֲמִיהּ וְהוּא אָמַר אָךְ אֶת הַדָּבָר וגו'. חס

און [ביי] דער פֿי האָטן איז טאַקע געווען [דיבורה על ידי] הקדוש ברוך הוא, [ובזה נחמא דכאן נאמר ויפתח ה' וגו']. דער שם הוי"ה האָט טאַקע געמוזט רעדן.

ווייל טאַקע אַ מלאַך ווערט דאָך אויך אָנגערופן מיטן לשון אַלקים, און דיינים ווערן דאָך אָנגערופן (משפטים כב, כז) אַלקים לאַ תקלל, מיט די אלע שמוֹת ווערט דאָך אָנגערופן אַן אנדערער אויכעט, נאָר דער שם הוי"ה איז [מיוחד] נאָר פאַרן בוראַ כּל עולָמים אַליין^מ.

פט

און [ביי] די ערד איז געווען אַ גזירה פון משה רבינו, איז געווען ותפתח ה' האָרץ^נ.

ושלום, דָּהאָ הוואַ מלאַכאָ אָמר ליה ואָפּס אַתּ הַדָּבָר וגו'. דאָי תימא ויאָמר אַלקים אַל בלעם וגו', הָכִי אוֹלִיפְנָא, דְּהאָי 'אַלקים' דְּהָכָא, כְּלָהּוּ מלאַכאָ הוּה. וְהוואַ איהו אַתּר דְּאָתִי מַסְטָרָא דִּינָא קָשִׁיא, דְּבִיָּה אַחֲדִין חִילָא וְתוֹקפָא דִּיאִינוּ כְּתָרִין תַּתִּין דְּהָנָה מִשְׁתַּמֵּשׁ בְּהוּ בלעם. וּבְגִין כֵּךְ וִיבֵא אַלקים אַל בלעם. ויאָמר אַלקים אַל בלעם, דְּלִמְנִין אַתְּקִי מלאַכאָ בְּשֵׁמָא עֲלָהָ.

ובוזהר הק' פרשת בחוקתי (דף קיב: קיג): ויאָמר אַליהם לינו פה הלילה והשיבותי אֲתָכֶם דָּבָר כְּאִשֶּׁר יִדְבֹר ה' אֵלַי. תָּא חֲזוּ, בְּשַׁעֲתָא דְּעָאֵל שְׁמִישָׁא וְתַרְעִין כְּלָהּוּ אַסְתִּימוּ, וְעָאֵל לִילִיָּא וְאִתְחַשְׁף, כְּמָה חֲבִילֵי שְׂרָאן מִשְׁלִיִּהוּן וְאֲזִלִּין וְשִׁטָּאן בְּעֵלְמָא, וְכְמָה רַבְרְבֵי מִמֶּנּוּ עֲלִיִּיהוּ דְּמִדְּבָרֵי לֵהוּ, וְאִית מִמֶּנָּה רַבְרָבָא עַל כָּלָא מַסְטָרָא דְּשִׁמְאָלָא, וְהוואַ רָשָׁע הָוֵה שְׂכִית לְגַבֵּי הוואַ מִמֶּנָּה עֲלָהָ מִכְּלָא בְּחַרְשׁוּי. וְהוואַ הָוֵה אָמַר בְּחַרְשׁוּי בְּלִילִיָּא, בּוֹמָנָא דִּיאִיהוּ שְׁלֵטָא כְּכָל סִיעָתָא דִּילִיָּה, וְהוואַ הָוֵה אָתִי לֹאשְׁתַּכְחָא גְבִיָּה, וְאוּדַע לִיָּה מַה דִּיאִיהוּ בְּעִי. ○ כְּגוֹנוֹנָא דָּא וִיבֵא אַלקים אַל לָבָן הָאָרְמִי (וּרְאָא לֹא, כד), הוואַ דְּשְׂכִית גְּבִיָּה. וִיבֵא אַלקים אַל אַבִּימֶלֶךְ (וּרְאָא כ, ג), כְּלָהּוּ כְּגוֹנוֹנָא דָּא. כְּכָל אַתּר אַקְרוּן לִיָּה בְּאִינוּן חֲרָשִׁין, וְעַל דָּא הָוֵה שְׂכִית בְּלִילִיָּא יְתִיר מִבִּימָמָא, וְהָא אוֹקְמוּהָ. וְכָל הַנִּי חֲרָשִׁין וְחִמְיָמִין הָווּ לְאַבִּימֶלֶךְ, דְּכְתִיב (ח"י כו, ח) וַיִּשְׁקֶף אַבִּימֶלֶךְ מִלֶּךְ פְּלִשְׁתִּים בְּעַד הַחֲלוֹן, כְּתִיב הִכָּא בְּעַד הַחֲלוֹן, וְכְתִיב הָתֵם (שופטים ה, כח) בְּעַד הַחֲלוֹן נִשְׁקַפָּה וְתִיבֵב אִם סִיסְרָא. לָבָן הָא אוֹקְמוּהָ, בלעם כְּדִין, וְעַל דָּא כְּכָלָהּוּ כְּתִיב 'אַלקים', וִיבֵא 'אַלקים' אַל בלעם, וִיבֵא 'אַלקים' אַל לָבָן, וִיבֵא 'אַלקים' אַל אַבִּימֶלֶךְ, הוואַ אַתָּא לְגַבִּיִּיהוּ, וְלֹא אִינוּן לְגַבִּיָּה, דְּהָא לִית לָהּוּ אַתּר וְזִמִּין. ○ וְאִי תִימָא, הָא כְּתִיב 'אַלקים'. אַלָּא שְׁמָא דָּא אִשְׁתַּתַּף כְּכָלָא, וְאִפִּילוּ עֲבוּדָה זָרָה נְמִי אֵלֹהִים אַקְרִי, אֵלֹהִים אַתְרִים, וּבְכָלָא דְּאֵלֹהִים אַתְרִים אֵלִין מִמֶּנּוּ, וּבְכָלָא דָּא הָווּ, וּבְגִין כֵּךְ אַקְרִי הָכִי. וְהוואַ רָשָׁע הָוֵה אָמַר בְּחַרְשׁוּי קִרְיָ לִיָּה, וְאִתִּי לְגַבִּיָּה. וּבְגִין כֵּךְ כְּתִיב לינו פה הלילה והשיבותי אֲתָכֶם דָּבָר כְּאִשֶּׁר יִדְבֹר ה' אֵלַי. הוואַ רָשָׁע קָא מִשְׁבַּח גְּרִמְיָה, דְּהָא לֹא כְּתִיב בִּיָּה אַלָּא וִיבֵא 'אַלקים'. דָּבָר אַתּר כְּאִשֶּׁר יִדְבֹר ה' אֵלַי, עַל יְדֵי דְּהוואַ שְׁלִיחָא דְּסִטְרָא אַתְּרָא.

^מ עיין בוזהר חדש פרשת בראשית (מדרש הנעלם דף ג:): דא"ר יהושע, מאי דכתיב (ישעי"י מב, ח) אָנִי ה' הוּא שְׁמִי, מלמד שהוא ושמו אחד הוא. א"ר אבהו, הכל נתן, אבל שמו הגדול לא נתן, ולא אוזיף לאחורין, דכתיב אָנִי ה', לבדי, מלמד דשם ה' לא נתן לשום נברא. – א"ר אבהו, בא וראה כמה חשש הקב"ה על כבוד שמו יתברך, תדע לך בזמן שביהמ"ק היה קיים, כל המקריב קרבן וזוּבְחוּ לשם זה הנקרא אלקים, חייב מיתו, שנאמר (משפטים כב, יט) וְכֹחַ 'אַלקים' יָחֹס בְּלִית לֵה' עֲבוּדָה, מלמד שצריך להזכיר שמו המיוחד בלבד. ועל כן כדי שלא יטעה אדם, צוה בקרבנות ואמר אָדָם כִּי יִקְרִיב מִכֶּסֶךְ קֶרֶבֶן לֵה' (ויקרא א, ב), וְכִי תִזְבְּחוּ זֶבֶח תוֹדָה לֵה' (אמור כב, כט). וְכִי תִזְבְּחוּ זֶבֶח שְׁלָמִים לֵה' (קדושים יט, ה), וְנִפְשָׁא כִי תִקְרִיב קֶרֶבֶן מִנְחָה לֵה' (ויקרא ב, א). הכל לֵה'. ולא נאמר 'לאלקים'. מאי טעמא, אמר רבי אבהו, שם זה הוא משותף, שהמלאכים נקראו אלקים, בני אדם נקראו אלקים, הדיינים נקראו אלקים, ואין אנו יודעים למי מהם זובח, לכך צריך להזכיר השם המיוחד לבדו. ונעניין זה בילקוט ראובני פרשת ויקרא בשם מדרש הנעלם, והביאו בשמו בדברי יואל ויקרא (עמוד כד)).

ועיין בוזהר הק' פרשת משפטים (דף צו:): תָּא חֲזוּ, כָּל כְּנוּזִין דְּשִׁמְהוּ, דְּאִית לִיָּה לְקוּדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא, כְּלָהּוּ מִתְפַּשְׁטִין וְאִתְחַשְׁפִין אֵלִין בְּאֵלִין, וְכָלָהּוּ מִתְפַּלְגִין לְאַחֲרִין וּשְׁבִילִין יִדְעִין. כִּר שְׁמָא יַחֲדִידָהּ כְּכָל שְׁמָא שְׁמִיהוּ, דְּאִתְחַשְׁפִין לְעֲמָא יַחֲדִידָהּ בְּרִי מְכָל שְׁמָא עֲמִין, וְאִיהוּ יו"ד ק"א וְא"ו ק"א, דְּכְתִיב (האוינו לב, ט) כִּי חֵלֶק הוֹי"ה עֲמוֹ. וְכְתִיב (ואתחנן ד, ה) וְאַתֶּם הַדְּבָקִים בְּהוֹי"ה, בְּשֵׁמָא דָּא מִמֶּשׁ, יְתִיר מְכָל שְׁמָא שְׁמִיהוּ. ○ וְשְׁמָא חַד מְכָל שְׁמָא שְׁמִיהוּ דִּילִיָּה, הוואַ דְּאִתְפַּשֵּׁשׁ וְאִתְפַּלֵּג לְכִמָּה אַחֲרִין וּשְׁבִילִין, וְאִתְקִי 'אַלקים'. וְאִתְחַשְׁפִין שְׁמָא דָּא וְאִתְפַּלֵּג לְתַתָּא דְּהאִי עֲלָמָא, וְאִתְפַּלֵּג שְׁמָא דָּא לְשִׁמְשִׁין וְלִמְמָנָה דְּמַהֲגִי לְשָׂאֵר עֲמִין. כְּמָה דְּאִתְ אָמַר (בלק כב, כ) וִיבֵא אַלקים אַל בלעם לִילָה, וִיבֵא אַלקים אַל אַבִּימֶלֶךְ בְּחֲלוֹם הַלֵּילָה (וּרְאָא כ, ג). וְכֵן כָּל מִמֶּנָּה וּמִמֶּנָּה דְּאִתְחַשְׁפִין לִין קוּדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא לְשָׂאֵר עֲמִין, בְּשֵׁמָא דָּא כְּלִילָן. וְאִפִּילוּ עֲבוּדָה זָרָה בְּשֵׁמָא דָּא אַקְרִי. וְשְׁמָא דָּא מְלָךְ עַל גּוֹיִם, וְלֹא הוואַ שְׁמָא דָּא הוואַ דְּמֶלֶךְ עַל יִשְׂרָאֵל, דִּיאִיהוּ יַחֲדִידָהּ לְעֲמָא יַחֲדִידָהּ, לְעֲמָא דְּיִשְׂרָאֵל, עֲמָא קוּדְשָׁא.

אָת פֿיה, כאָטש ס'איז אויך נבָרא געוואָרן מִתְחַלֵּת בְּרִיאַת הָעוֹלָם, דער פֿי האָרץ^מ, (הכוונה הוא כי) דער כח (דערפון) איז [נגור] פֿון ששת ימי בראשית, [אבל הפועל נתעורר עתה על ידי גזירת משה רבינו].

[אמנם בכאן כתיב] ויִפְתַּח ה' אֶת פֿי הָאֲתוֹן, דער בורא כל עולמים האָט אַליין אַרײַנגעגעבן [בפועל' עתה] דעם כֹּחַ [פון] די דִּיבּוּרִים [בהאתון, מה שכבר נברא כן מתחילת הבריאה 'בכח'].

ז

ואם כן אף לפי האמור לעיל בשם הנחלת יעקב, שנבואת בלעם וכן כל הדיבורים של המלאך נעתקו ללשון שדיברו הם, מכל מקום במאמר האתון שמתייחס פתיחת הפה כביכול להקב"ה, נראה לומר שזה שפיר נאמר בלשון הקודש, שהוא כהלשון משתמשים בו בשמי מרום, כמבואר בוהר הק' בענין דור הפלגה

[והנה] דעס וואָס ס'קומט פֿונעם כֹּחַ פֿון דִּיבּוּרִים פֿונעם בורא כל עולמים, דאָס איז אַלעס לִשׁוֹן קוֹדֶשׁ, אַזוי ווי דער זוהר הקדוש זאָגט^מ ביים דור הפֿלגָה^מ.

וואָרן דער אָמַת, אויבן די שְׂרִים עֲלִיּוֹנִים, זענען אַלע נאָר משתמש בלשון הקודש^נ. נאָר דאָ פֿאַר זיי [לשרי מואב וכן] פֿאַר בִּלְעָם^נ, איז [עס] אַראָפּגעקומען, איז [עס] נִשְׁתַּנָּה געוואָרן די נבואה מיט דעם לִשׁוֹן [שדיברו הם].

אַבער [ביי] דער פֿי הָאֲתוֹן האָט גערעדט אַ מלאַךְ רַחֲמִים האָט גערעדט מן הַשָּׁמַיִם^מ, איז עס אַודאי געווען בלשון הקודש.

^מ כמבואר במשנה דאבות (ה, ו): עֲשֶׂרָה דְּבָרִים נִבְרָאוּ בְּעֶרֶב שֶׁבֶת בֵּין הַשְּׁמָשׁוֹת וּמִפֶּרֶשׁ הַבְּרִטְנוּרָא: בערב שבת בראשית קודם שנשלמה הבריאה, וְאֵלּוּ הֵן, פֿי הָאָרֶץ [לבלוע קרח ועדתו], וּפִי הַבָּאָר [בארה של מרים שהיתה הולכת עם ישראל במדבר ככל המסעות. ויש אומרים שפתחה פיה ואמרה שירה, שנאמר (לקמן כא, יז) עָלִי בָאָר עֲנֵה לָהּ], וּפִי הָאֲתוֹן [בין השמשות נגזר עליה שתדבר עם בלעם], וְהַקֶּשֶׁת, וְהַמָּן, וְהַמָּטָה, וְהַשְּׁמִירָה, וְהַמִּכְתָּב, וְהַמִּכְתָּב, וְהַלְחָחוֹת וכו'.

^נ בוהר הק' פרשת נח (דף עה:): וַיֹּאמֶר ה' הֵן עִם אָחָד וּשְׁפָה אַחַת לְכֻלָּם (נח יא, ו). בגין דְּכָלְהוּ פְתָדָא בִּיחְוּדָא דְּכָלְהוֹן יַעֲבִידוּן וַיִּצְלַחוּן בַּעֲבֻדֵיהוֹן. יתבדדוּן דְּרִגִין כָּל חַד לִסְטֵרִיָּה, וּבִגִין כִּף יתבדדוּן כָּל הַיָּ דִלְתַּמָּא, מַה כְּתִיב, וַיִּפֹּץ ה' אוֹתָם מִשָּׁם (שם, ח). ○ וַיֹּא תִימָא לִישְׁנֹהוּ אַמַּי אַתְּבַלְבֵּל, אַלָּא בִּגִין דְּכָלְהוֹן מִמְלִין בִּלְשׁוֹן הַקֹּדֶשׁ, הֵהוּא לִישְׁנָא קָא עֲבִיד לוֹן סִיעָא. בִּגִין דְּבַעֲבֻדָּא וּבְמַלּוּלָא דְּפּוּמָא תִלִּין מִלִּין אֵלִין, לְאִדְבָקָא כּוֹנֵה דְּלָבָא, וּבִדָּא עֲבִיר סִיעָא לֵההוּא אַתֵּר דְּבַעֲי לֵאקְמָא. וְעַל דָּא אַתְּבַלְבֵּל לִישְׁנֹהוּ, דְּלָא זְכִילוּ לְאַתְתַּקְפָּא רַעוּתֹהוּן בִּלְשׁוֹן הַקֹּדֶשׁ. מִיָּן דְּאַתְחִלַּף לִישְׁנֹהוּ לֹא אַצְלַחוּ בַּעֲבֻדָּא, בִּגִין דְּחִילָא דְּלַעֲלֵא לֹא יַדְעִי וְלֹא אִשְׁתַּמוּדְעִי בִּר בִּלְשׁוֹן הַקֹּדֶשׁ, וְכֵד אַתְּבַלְבֵּל לִישְׁנָא דְּלֵהוּן אַתְחִלַּשׁ חִילִיָּהוּן וְאַתֵּבֵר תּוֹקְפָא דְּלֵהוּן. ○ תָּא חֲזִי, דְּהָא מִלָּה דְּאִמְרִי תַּתָּא בִּלְשׁוֹן הַקֹּדֶשׁ, כְּלֵהוּ חִילִי שְׁמַיָּא יַדְעִי בִּיה אַתְתַּקְפִּי בִּיה. וְלִישׁן אַחְרָא לֹא יַדְעִין וְלֹא אִשְׁתַּמוּדְעִי בִּיה. וְעַל דָּא אֵלִין מִיָּן דְּאַתְּבַלְבֵּל לִישְׁנָא דְּלֵהוּן, מִיד וַיַּחֲדִלוּ לְכּוֹנֵת הָעִיר, דְּהָא אַתֵּבֵר חִילִיָּהוּ וְלֹא זְכִילוּ לְמַעַבְד מִידי בְּרַעוּתָא דְּלֵהוּן.

^מ ועיין בזה ביואל משה (ג, יט), ובס"ג נח תשט"ו (לשון קדשו קונטרס קסד ח"ב).

^נ ועיין בוהר הק' בפרשתן (דף רה:): מִיד וַיִּתְּיַצֵּב מִלָּאךְ ה'. מַאי וַיִּתְּיַצֵּב, אָמֵר רַבִּי אַבָּא, נִפְק וְקָאִים בְּאוּמִּנּוּתָא אַחְרָא מְאוּמִּנּוּתָא דִּילִיָּה, דְּהַאי מִלָּאכָא דְּרַחֲמֵי הוּהּ, וְהִינֵי דְּאָמֵר רַבִּי שְׁמַעוֹן, חֲבִיבָא מִהִפְכִּי רַחֲמֵי לִדְנָא. לִשְׁטֵן לוֹ, דְּהָא לֹא אוּמִּנּוּתָא דִּילִיָּה הוּהּ. אָמֵר רַבִּי אֶלְעָזָר, לֹא שְׁנֵי מִלָּאכָא וְלֹא נִפְק מְאוּמִּנּוּתָא דִּילִיָּה, אַלָּא בִּגִין דְּהוּהּ הַאי מִלָּאכָא מִסְטָרָא דְּרַחֲמֵי וְקָאִים לְקַבְּלִיָּה, סְחִיר חֲכִמְתָּא דִּילִיָּה וְקַלְקֵל רַעוּתִיָּה, הָדָא הוּא דְּכִתִּיב לִשְׁטֵן לוֹ, 'לוֹ' הָיָה שָׁטָן, וְאַשְׁתַּכַּח שָׁטָן, אֲבָל לֹא אַחְרָא לֹא הָיָה שָׁטָן. ○ תַּנְגָּא, אָמֵר רַבִּי שְׁמַעוֹן, כַּמָּה חֲכִים הָיָה בִּלְעָם בְּחַרְשׁוֹ עַל כָּל בְּנֵי עָלְמָא, דְּהָא בִּשְׁעָתָא דְּאַשְׁגַּח לְאַשְׁכַּחָא עֵיטָא לְנִפְקָא מִרְשׁוּמִיָּה דְּקוּדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא, מִהֵהִיא מְלָה דְּכִתִּיב וְאָךְ אֵת הַדָּבָר וּגְו', אַתְּפַל בְּחַרְשׁוֹ, וְלֹא אִשְׁכַּח בִּר הֵהִיא אַתוֹן, מַה כְּתִיב, וַיַּחֲבֹשׁ אֶת אַתוֹנוֹ, אִשְׁעִין לָהּ בְּכָל חַרְשִׁין וּבְכָל קְסָמִין דְּהוּהּ דָּע, וְאַעֲזִיל בָּהּ, וְאַכְלִיל לָהּ מִכְּלָהּ, בִּגִין לְמִילֵט לָהּ לִישְׁדָּאל. מִיד וַיַּחֲרֹף אֶף אֶלְקִים כִּי הוֹלֵךְ הוּא, 'הוּא' דִּיִּקְאָ, כַּמָּה דְּאַתְמֵר. מַה עֲבַד קוּדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא, אַקְדִּים לְמִלָּאכָא דְּרַחֲמֵי לְקִיָּמָא לְקַבְּלִיָּה, וְסְחִיר חַרְשִׁין וְקְסָמִין. ○ וְתָא חֲזִי, דְּעַד הַשְּׁתָּא לֹא כְּתִיב ה', וְלֹא אַתְחִי בְּקַסְמוֹ וְחַרְשִׁין, וְהָא אוּמִּיָּה. וְהַשְּׁתָּא מִיָּן דְּאַתְקִין אַתְנִיָּה וְזוּרָה בְּתַקִּינִי חַרְשִׁין בְּסִטְרָא דִּדְנָא לְמִילֵט לִישְׁרָאֵל, אַקְדִּים קוּדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא לְמִלָּאכָא דְּרַחֲמֵי לְקַבְּלִיָּה, וּבִשְׁמָא דְּרַחֲמֵי, בִּגִין לְסַתּוֹר חֲכִמְתָּא דִּילִיָּה וְלַאֲסִטָּא לְאַתְנִיָּה מִהֵהוּא אַרְחָא, כַּמָּה דְּכִתִּיב וַתֵּט הָאֲתוֹן מִן הַדֶּרֶךְ, מִן הַדֶּרֶךְ דִּיִּקְאָ. וְעַל דָּא לֹא כְּתִיב וַיִּתְּיַצֵּב מִלָּאךְ 'הָאֶלְקִים', וַיַּעֲמֹד מִלָּאךְ 'הָאֶלְקִים', אַלָּא מִלָּאךְ ה', דְּרַחֲמֵי. אָמֵר קוּדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא, רִשְׁעִי, אֵת אִשְׁעֵנָה לְאַתְנָן בְּחַרְשֵׁךְ בְּכַמָּה סְטֵרֵי דִּדְנִי

צא

ישוב קושיא ו

ומכיון שהאתון דיברה בלשון הקודש, על כן גם תשובת בלעם אל האתון היה בלשון הקודש. וכן כל הויכוח שבניניהם. ומעתה במאמרי בלעם שבפסוק, נמצא דרך הכתוב **בִּי הַתְּעַלְלֶתָ בִּי וְגו'**, הוא שנאמר בלשון הקודש ממש מפי בלעם. והשתא אתי שפיר מה שהעמיד המדרש ענין זה של עכו"ם המדבר בלשון הקודש, דייקא על פסוק זה

קומט אויס [כִּי] אַז ער האָט אים געענטפערט [בלעם] פֿאַר דעם אַתון, האָט ער אויך געמוזט רעדן בלשון הקודש^ט. איבערדעם איז פון דאָנעט געדרינגען, אַז טאַקע נאָר דעס' איז געווען לִשְׁוֹן קוֹדֶשׁ.

צב

ומה שלמד מבאן דעכו"ם המדבר בלשון הקודש לשונו סרוח, הכוונה דהרי באמת דיבור הויכוח של בלעם עם האתון, היו בדבריו הרבה שקרים וכזבים, כמבואר ענין ויכוחם בנמרא. והמדבר דברים מגונים וכזבים בלשון הקודש, הוא גרוע הרבה ממי שמדבר כן בלשונות העמים, וכמו שכתב הרמב"ם בפ' המשניות על אבות

איבערדעם זאָגט דאָס דער מדרש, ויאמר בלעם לאַתון בִּי הַתְּעַלְלֶתָ בִּי, [מכאן שלשונו סרוח].

[ווייל] לעולם האָט ער [בלעם] דאָך גערעדט שְׁקָרִים וּכְזָבִים, [שהרי] ס'איז 'נישט' געווען הַתְּעַלְלֶתָ בִּי [רק להיפוך, שבלעם התעולל בהאתון], מ'האָט דאָך אים געכאַפט ביים לינגט כסדר, [שאמרה לא] חס עלי, הייתי לך סוכנת מעוֹדֶךָ עד הַיּוֹם הַזֶּה, [ווי] די גמרא רעכנט דאָך אויס^ו [ווי] זי האָט אים געכאַפט ביי די אַלע שְׁקָרִים.

האָט ער דאָך גערעדט ליגנט, [ס'איז] שְׁקָרִים וּכְזָבִים געווען, כאָטש ער האָט עס גערעדט בִּלְשׁוֹן קוֹדֶשׁ.

צג

[והמדבר דיבורים מגונים וכזבים בלשון הקודש, נמצא] ס'איז נאָך אַרגער [ווי בלשון העמים].

ווי דער רמב"ם זאָגט^י, אַז מ'רעדט דְּבָרִים אֲסוּרִים מיט אַן אַנדער לשון, איז עס נישט אַזוי מְגוֹנָה ווי ווען מ'רעדט עס אויף לִשְׁוֹן קוֹדֶשׁ. וואָרן די קדוּשַׁת הַלְשׁוֹן איז

לְקַבֵּל בְּנִי. אָנָּה אֶעֱבֹר טְעוּנָךְ וְיִהְיֶךָ מֵאֶרְחָא דָּא, מִיַּד אֲקָדִים מְלָאכָא דְרַחֲמֵי לְשָׁטָן לוֹ, לוֹ דִּיִּיקָא, כְּמָה דְאַתְמָר.

^ט ואף ששרי מואב לא הבינו לשון הקודש, מ"מ בלעם שפיר הבין זה, ועכ"פ ע"י כח נבואה שלו, או על ידי מלאך שדיבר מתוך פיו, וכעין שהיה אחר כך בעת נבואתו.

^ב בפירוש המשניות על אבות (א, יז). דאיתא שם במשנה: שמעון בנו אומר, כל ימי גדלותי בין החכמים ולא מצאתי לגוף טוב משתיקה, ולא המדרש הוא העיקר אלא המעשה וכל המרבה דברים מביא חטא. ועל זה כתב הרמב"ם: כבר אמר החכם (משלי י, יט) בְּרַב דְּבָרִים לֹא יִחְדַּל פֶּשַׁע, וסיבת זה, שרוב הדברים תוספת מותר, וחטא, כמו שאבאר עתה. כי כשירבה האדם דברים, יפשע על כל פנים, שא"א שלא יהיה בדבריו דיבור א' שאין ראוי לאומרו. וממופתי החכמים מיעוט הדברים, וממופתי הסכלים רוב הדברים וכו'. ואמר בספר המדות (הוא הארחות צדיקים, בשער השתיקה) שאחד מהחכמים נראה שותק הרבה על שלא היה מדבר דיבור שאין ראוי לאומרו ולא היה מדבר אלא מעט מזער, ונאמר לו מה סיבת רב שתיקותך, ואמר בחנתי כל הדברים ומצאתים נחלקים לד' חלקים. החלק הראשון הוא כולו נזק, מבילתי תועלת, כקללת בני אדם ודבר נבלה וכיוצא בהם, שהדברים בהם שטות גמורה. והחלק השני יש בו נזק מצד אחד ותועלת מצד אחר, בשבח אדם אחד לקבל בו תועלת, ויהיה בשבח ההוא מה שיכעיס שונאו, ויזיק למי ששבחו וכו'. והחלק השלישי, דברים שאין תועלת בהם ולא נזק, כרוב דברי ההמון, איך נבנית חומה פלונית וכו', וכיוצא באלו הם הדברים המותר, אמר הדברים בזה גם כן מותר אין תועלת בהם. והחלק הרביעי, דברים שכולם תועלת, כדברים בחכמות ובמעלות, ודבר האדם במה שהוא מיוחד בו מן הדברים שחיינו תלויים בהם ובהם ימשך מציאות, ובוה צריך לדבר. אמר בכל עת שאשמע דברים, אני בוחן אותם, ואם אמצא מזה החלק הרביעי אדבר בהם, ואם יהיו משאר החלקים אשתוק מהם וכו'. ואני אומר, שהדיבור יחלק לפי חיוב התורה לחמשה חלקים. א' מצוה בו, ב' נזהר ממנו, ג' נמאס, ד' אהוב, ה' מותר. ו החלק הראשון הוא המצוה בו, והוא קריאת התורה ולימודה, וקריאת תלמודה וכו'. ו החלק

נישט סובל קיין עבירות, איבערדעם איז עס נאך ארגער אַז מ'רעדט [דברי איסור בלשון הקודש], וועגן קדושת הלשון.

אזוי זאגט דאך דער רמב"ם, דער רמב"ם אין מסכת אבות אין פירוש המשניות^א.

צד

איבערדעם איז רעכט, דאך איז געווען ויפתח ה' את פי האתון, [ומילא] 'דער יפוח איז געווען אויף לשון קודש' [ולא הבינו זאת רק בלעם והאתון, ולא שרי מואב].

איבערדעם אז ער האט געענטפערט פי התעללה פי, זעט אויס האט ער דאך געמוזט ענטפערן אויף די מדה [שנאמרה לו מפי האתון, דהיינו בלשון הקודש].

צה

די גמרא זאגט דאך גאָר^ב [אז] מלאכים זענען נישט קיין מבינים קיין אנדער לשון, 'נאָר' לשון קודש.

[ומבואר שם ברש"י [און] תוספות מאכט אַ חילוק^ג, אַז די מדה [עליונה] וואָס ס'איז געשטעלט אויף דעם, אויף אנדערע לשונות, די קען יאָ [פארשטיין, גם אותן שאר לשונות].

השני הוא הדיבור הנאסר ונזהר ממנו, כעדות שקר ודבר שקר והרכילות והקללה וכו', וכן נבלות הפה ולשון הרע. ○ החלק השלישי הוא הדיבור הנאמס, אשר אין בו תועלת לאדם בנפשו, ולא עבירה ולא מרי, כרוב סיפור ההמון במה שאירע ומה שהיה, ומה הם מנהגי מלך פלוני בהיכלו, ואין היתה סבת מות פלוני, או איך התעשר פלוני, ואלו קוראים אותם החכמים שיחה בטלה, והחסידים השתדלו בעצמם להניח זה החלק מן הדיבור וכו', ומה החלק ג"כ שיגנה אדם מעלה או ישבח פחיתות, יהיו מדות או שכליות. ○ החלק הרביעי הוא הנאהב, והוא הדיבור בשבח המעלות השכליות, או מעלות המדות, ובגנות הפחיתות משני המינים יחד, להעיר הנפש למעלות בספורים ובשירים, ולמנעם מן הפחיתות בדרכים ההם בעצמם, וכן לשבח החשובים ולהודות מעלותיהם וכו', וזה החלק רצ"ל למוד המדות המעולות והתרחק מן המדות הפחותות יקרא דרך ארץ. ○ החלק החמישי הוא המותר, והוא הדיבור במה שמויחד לבני אדם מסותרות ופרנסתו ומאכליו ומשתיו ולבושו ושאר מה שצריך, לו והוא מותר, אין אהבה בו ולא מיאוס, אבל אם ירצה ידבר בו מה שירצה, ואם ירצה לא ידבר, ובה החלק ישובח האדם כשימעט הדברים בו, והזהירו אנשי המוסר מהרבות בו בדברים. אבל האסור והנאמס אין צריך לאזהרה ולא למצוה, שראוי לשתוק ממנה לגמרי. אבל המצוה בו והאהוב, אילו היה האדם יכול לדבר בו כל ימיו היה טוב, אבל צריך להזהר ושני בדברים, האחד מהם שיהיו מעשי מסכימים לדבריו, כמו שאמרו נאים הדברים היוצאים מפי עושיהם, ועל זה הענין כיון באמרו ולא המדרש הוא עיקר אלא המעשה וכו'.

ודע שהשירים המחוברים מאיזה לשון שיהיו, צריך שיבחנו בעניניהם אם הם הולכים על דרך הדיבור אשר חלקנהו, ואמנם ביארתי זה אע"פ שהוא מבואר, מפני שראיתי זקנים והחסידים מאנשי תורתנו כשהיו במשתה יין כחופה או זולתה, וירצה אדם לשיר ערבי, אפי' ענין השיר ההוא שבח הגבורה או הנדיבות, והוא מן החלק האהוב, או בשבחי היין, ירחיקו זה בכל צד מן ההרחקה, ואין מותר אצלם לשמעו. וכשישורר המשורר פיוט מן הפיוטים העבריים, לא ירחיקוהו ולא ירע בעיניהם, עם היות בדברים ההם המזהור ממנו או הנמאס. וזה סכלות גמורה, שהדיבור לא יאסר ויתור ויאהב וימאס ויצוה באמירתו מצד הלשון שנעשה, אבל מצד ענינו. שאם יהיה ענין ההוא מעלה, יתחייב לאומרו באיזה לשון שיהיה, ואם יהיה כוונת השיר ההוא פחיתות, באיזה לשון שיהיה אסור לאמרו. ○ גם יש לי בזה תוספת, כי כשהיו שני פיוטים ולשניהם ענין אחד מהעיר כח התאווה ושבח אותה, וישמח הנפש בה והוא פחיתות, והוא מחלק הדיבור הנאמס, מפני שהוא מזור ומעורר על מדה פחותה כמו שהתבאר מדברינו בפרק הרביעי, ויהיה אחד משני הפיוטים עברי והאחר ערבי או לעז, יהיה שמיעת העברי והדיבור בו יותר נמאס אצל התורה, למעלת הלשון, שאין צריך שישתמשו בו אלא במעלות. כל שכן אם יעטרף אליו שישמחו בו פסוק מן התורה או משיר השירים כשהיה הוא שאז יצא מחלק הנאמס לחלק הנאסר ומזהיר ממנו, שהתורה אסרה לעשות דברי הנבואה מיני זמר בפחיתות ודברים מגונים (עי' סנהדרין קא.).

^א ועיין בזה באורן בדברי רבינו ביואל משה (ג, ח), ובשו"ת דברי יואל (ה-ה).

^ב בגמרא שבת (יב:) וסוטה (ג): והאמר רב יהודה לעולם אל ישאל אדם צרכיו בלשון ארמי, ואמר רבי יוחנן כל השואל צרכיו בלשון ארמי אין מלאכי השרת נוקטין לו, שאין מלאכי השרת מכירין בלשון ארמי.

צו

אָבער [אפילו] די מִדָּה וואָס ס'איז געשטעלט אויף דעם לָשׁוֹן [של אומה אחת], זענען נישט מִכִּינִים אויף אַן אַנדער לָשׁוֹן [זר, של אומה אחרת].

צו

ממילא דעס אַתּוֹן, [און] דער מִלְאָךְ הָאָט גערעדט לָשׁוֹן קוֹדֶשׁ, הָאָט ער [בְּלֶעַם] דאָך געוואוסט [דמסתמא] קאָן ער נישט פאַרשטיין אַנדערש, הָאָט ער דאָך געמוזט ענטפערן אויך, אויף לָשׁוֹן קוֹדֶשׁ מִט.

צח

איבערדעם זאָגט ער [במדרשו], וַיֹּאמֶר בְּלֶעַם לְאֶתּוֹן, ער הָאָט גערעדט לָשׁוֹן קוֹדֶשׁ, אָבער ס'איז לָשׁוֹנו סְרוּחַ, וואָרן ער הָאָט גערעדט 'שְׁקָרִים וּכְזָבִים' בְּלָשׁוֹן קוֹדֶשׁ, איז נאָך אַרגער געווען. דאָס זאָגט דאָ דער מדרש, אַז ער הָאָט גערעדט בְּלָשׁוֹן קוֹדֶשׁ, ולשונו סְרוּחַ.

צט

ישוב קושיא ה

אמנם השרי מואב העומדים שם, הם לא הבינו כלל בלשון הקודש. ולכן לא הבינו כל ענין הויכוח, רק שראו מתוך הויכוח שהאתון נצחה את בלעם במענותיה, עד שנסתתם פי בלעם ולא היה לו מה להשיב. ולכן הוכיחו במדרש רק ביוון זה, לפי 'שפילקה' בלעם במענותיה

איבערדעם קען זיין, די אַלע בַּזְיוֹנוֹת וואָס דאָס אַתּוֹן הָאָט געזאָגט פאַר בְּלֶעַם, הָאָבן די שְׂרֵי מוֹאָב נישט פאַרשטאַנען, וואָרן ס'איז דאָך געווען בְּלָשׁוֹן קוֹדֶשׁ, און זיי הָאָבן נישט געקענט קיין לָשׁוֹן קוֹדֶשׁ. נאָר וואָס דען, אַזויפיל הָאָבן זיי געזען, אַז ער איז 'שטעקן געבליבן', ער הָאָט נישט געהאַט וואָס צו ענטפערן.

²² דהנה איתא עוד בגמרא סוטה (סם): ואין מלאכי השרת מכירין בלשון ארמי (בתמיה), והתניא יוחנן כהן גדול שמע בת קול מבית קדש הקדשים שהוא אומר, נצחו טיליא דאולו לאגחא קרבא לאנטוכיא [פירש"י: שהלכו פרחי כהונה בני בית חשמנאי להלחם עם יוניים לפני יום הכפורים, ונלחמו ביום הכפורים, ושמע יוחנן בת קול כשהיה עובד עבודת יום הכפורים]. ושוב מעשה בשמעון הצדיק ששמע בת קול מבית קדש הקדשים שהוא אומר, בטילת עבדתא [חיל, לשון העבד את חילו עבדה גדולה (יחזקאל כט, יח)] דאמר שְנָאָה לאייטאה על היכלא, ונהרג גסקלגס [שם מלך יון] ובטלו גזירותיו, וכתבו אותה שעה וכיוונו, ובלשון ארמי היה אומר. אי בעית אימא בת קול שאני [אותה 'מקד' הממונה על כך, יודעת בשבעים לשונות], דלאשמועי עבידא [מפני שעשויה להשמיע, והיא משתלחת לכל הלשונות, פעמים לזה ופעמים לזה]. ואי בעית אימא גבריא לא הוה, דאמר מר [למן בפרקא (לו:)] בא גבריא לאשמועי [ליוסף] שבעים לשון.

ועיין עוד בתוספות סנהדרין (יא): בת קול. יש אומרים שלא היו שומעין קול היוצא מן השמים, אלא מתוך אותו קול יוצא אחר, כמו פעמים שאדם מכה בכח ושומע קול אחר היוצא ממנו למרחוק, ואותו קול היו שומעין, לכך קורין אותו בת קול. [ועיין כל ענין זה באורך בדברי יואל לחנוכה (ח"א אות עה, ד"ה והנה שם), ובוהו מבאר שם רבינו דברי התוספות בברכות (ג. ד"ה וענין). ועיין עוד בדברי יואל וישב (עמוד רעט) מה שכתב רבינו כעין זה בישוב קושיית התוספות בשבת (יב:) בשם הש"ה הק'. אמנם מ"מ עיקר דברי רבינו כאן הוא מבאר בלשון רש"י דלעיל, בביאור דברי הגמרא].

²³ כשאמר לו לבלעם אחר שנתגלה ענינו, על מה הפית את אתנך זה שלוש רגלים וגו'. או הכוונה, דאף שהנס דפתיחת פי האתון, דהיינו מה שנברא לה כח הדיבור, זה נעשה ע"י הקב"ה, מ"מ המדבר מתוך פיה היה המלאך, כי בודאי לא היתה שכינה מדברת מתוך גרונו. ומ"מ לדרכינו לא נתהפך אלו הדיבורים מלשון הקודש לארמית, כדרך שנתהפכה נעתקה נבואת בלעם עצמו ללשונם, דשם היתה התכלית שישמעו ויבינו גם השרי מואב, אבל כאן אדרבה חס המקום על כבודו של בלעם, שלא ישמעו ויבינו השרים את הויכוח עם האתון, וכחמשך דברי רבינו להלן.

איבערדעם זאָגט דער מדרש נאָר אויף דעם איינעם בַּיִזוֹן, [לפי] 'שסילקה' [את בלעם בתוכיתה], האָט מען עס גע'ה'ר'עט. און ווידעראום די אַלע 'טענות' [במה היה המדובר] האָבן 'זיי' גאָרנישט געוואוסט.

ק הקדמה לישוב קושיא ד

גם ראו כולם מה שהיה כאן גם נפלא שלא היה מימות העולם, שהאתון דבר כאחד האדם. - ומה שדקדקנו לאיזה צורך היה גם זה, יש לומר שהתועלת היה כדי שיוודע בכח עליון שעושה נסים לישראל, ולא יתלו כל הנסים בכשפים, וכדלהלן

נאָר געזען האָבן זיי [אזויפיל], פֿלאַי פֿלאַות וואָס זיי האָבן נאָכנישט געהערט מַיִמוֹת עוֹלָם, אַז דאָס אַתוֹן האָט גערעדט. [און] קאָן זיין אפשר, ס'איז אַ תוֹעֵלַת געווען פֿאַר זיי.

קא

ונקדים מה שביארתי בענין הנס שנעשה למלך סדום כשנפל לכור המיט ויצא בחיים, וכמבואר במדרש וברש"י פרשת לך, ואתא שם הטעם לפי שהיו באומות מקצתן שלא היו מאמינים שניצל אברהם מאור כשרים מכבשן האש, וכיון שיצא זה מן החמר, האמינו באברהם למפרע

[ויבואר בהקדם] ווי איך האָב דאָס שוין געזאָגט אַמאָל פֿשט^נ, [אויף דעם] וואָס ס'שטייט [לך יד, י] אַז דער מֶלֶךְ סָדוֹם [ועמורה] - [אצל ענין הַנִּשְׁאָרִים] הָרָה נָסוּ [כתיב שם], - [וַעֲמַק הַשְּׂדִים] בָּאָרוֹת בָּאָרוֹת חֲמָר, וַיִּנְסוּ מֶלֶךְ סָדוֹם [ועמרה ויפלו שמה], און זיי זענען ניצול געוואָרן.

זאָגט דאָרטן רש"י^י, ס'איז פון מדרש, א מדרש חכמינו ז"ל^י, אַז זיי האָבן נישט געגלייבט [אין דעם] וואָס אַבְרָהָם אָבִינוּ איז ניצול געוואָרן פון פֿבֶּשֶׁן הָאֵשׁ, [רק תלו אותו בכשפים]. און אַז זיי האָבן געזען דעם, אַז זיי זענען אַרױס פון דעם, פון די בָּאָרוֹת פון די בורות, דער מֶלֶךְ סָדוֹם, האָבן זיי שוין געגלייבט לִמְפָּרַע אויף דעם אויך [על הנס שהציל אברהם מכבשן האש].

קב

והקשה הרמב"ן על זה בפרשת לך, כי אותן שלא היו מאמינים שעשה הקב"ה גם לאברהם, האיך בראותם גם של מלך סדום יוסיפו אמונה בהקב"ה, והלא אדרבה ראו שבכאן נעשה גם למלך סדום שהיה עובד עבודה זרה, ואם כן גם, או יחזקו ידי עובדי עבודה זרה, או שיאמינו בכל הנסים שהיו בכשפים, או מקרה באפשרות רחוקה

פרעגט דער רמב"ן^י, אדרבה, ס'איז נאָך אַרגער, פריער האָבן זיי געוואוסט אַז נאָר אברהם אבינו איז ניצול געוואָרן, [לפי שהאמין בה]. ועתה] אַז מ'האָט שוין געזען

^י בס"ג לך לך תשי"ט (לשון קדשו קונטרס לח, אות יז), ועוד.

^י ברש"י לך לך (י, י): בָּאָרֶת בָּאָרֶת חֲמָר. בארות הרבה היו שם, שנוטלין משם אדמה לטיט של בנין. ומדרש אגדה, שהיה הטיט מוגבל בהם, ונעשה גם למלך סדום שיצא משם, לפי שהיו באומות מקצתן שלא היו מאמינים שניצל אברהם מאור כשרים מכבשן האש, וכיון שיצא זה מן החמר, האמינו באברהם למפרע.

^י בבראשית רבה (מב, י): רבי עזריה ורבי יונתן בן חני בשם רבי יצחק אמרו, בשעה שירד אברהם אבינו לכבשן האש וניצול, יש מעובדי כוכבים שהיו מאמינים, ויש שלא היו מאמינים. וכיון שירד מלך סדום לחמר וניצול, התחילו מאמינים באברהם למפרע.

^י ברמב"ן לך לך (י, י): הביא לשון רש"י ודברי המדרש, בענין הנס שהציל מלך סדום, ועל זה כתב וז"ל: ואין ספק כי פירוש בָּאָרֶת חֲמָר, בארות אשר בהם רפש וטיט, כענין שכתוב (ירמ' לח, ו) וכבור אין מים כי אם טיט ויטבע יד־מִהוּ בְּטִיט, וכתוב (תהלים ג, ג) וַיַּעֲלֵנִי מִבוֹר שְׁאוֹן מִטִּיט הַיָּדָן. ויתכן שיצא משם כראוי, בלא נס. ודאני תמה במדרש ההגדה הזו, כי האומות שלא היו מאמינים שעשה הקב"ה גם לאברהם, בראותם גם של מלך סדום לא יוסיפו אמונה בהקב"ה, כי מלך סדום עובד עבודה זרה היה, והנה גם, או יחזקו ידי עובדי עבודה זרה, או

דער מַלְךְ סֵדֶם [וַעֲמָרָה] גייען אויך אַרויס פון בורות, איז דאָךְ 'אויס נִס' [דשוב אין בזה הוכחה לדברי אברהם, שהרי גם הרשעים ניצולו].

קג

והרמב"ן מותר, דלפי שנעשה נס זה בשעה שעבר אברהם עליו, והביט בבור ההוא, מזה הבינו שנעשה גם נס זה עבור אברהם ולכבודו, וא"כ כל שכן שיש להאמין שיעשה נס לאברהם להציל ממות נפשו.

[נגר] אפשר - זאָגט ער^{יח} [לתרץ] - ווייל אברהם אבינו איז דאָרטן געגאנגען, און ער האָט אויף זיי געקוקט, [ומזה הבינו כי] ער האָט זיי מַעֲלָה געווען [מן הבור]. פלאָגט ער זיך [לתרץ].

קד

אמנם אכתי צריך ביאור דהלא נס דכבשן האש נתפרסם בכל העולם, וכמבואר בפרקי דרבי אליעזר שזהו מהנסים שלא נעשו מימות עולם והתפרסם בכל העולם. ואם כן מה ראו על ככה להאמין יותר על ידי הנס דהצלת מלך סדום, במנם של הצלת אברהם מתוך כבשן האש שהיה נס נפלא ביותר

אַבער דער אָמַת איז דאָךְ עס נאָך האַרבער, [דאינו מובן] וואָס איז דאָס 'מער', מַה יוֹסִיף תַּת פֶּחַ [נס זה יותר מנס של אברהם] וואָס ער איז אַליין אַרויס פונעם כִּבְשָׁן הָאֵשׁ, איז דען דאָס געווען אַ סוד, שטייט בפירוש אין מדרש^{יט} אַז אַלע האָבן דאָס געזען דעם גאַנצע לאַנד, יעדער האָט געזען ער אַרויס פון כִּבְשָׁן הָאֵשׁ.

[ווי] דער פרקי דרבי אליעזר רעכנט אויס^{יט} צווישן די זיבן נָסִים וואָס זענען געווען אויף דער וועלט וואָס ס'איז געווען אַ גרויס וואונדער בְּכָל הָעוֹלָם, איז דאָס איינס פון די זיבן נסים מִיּוֹם שֶׁנִּבְרָא הָעוֹלָם, דעם וואָס אברהם אבינו איז אַרויס פון כִּבְשָׁן הָאֵשׁ, זיי האָבן נאָך אַזוינס נישט געזען מִיּוֹת עוֹלָם אַז מ'איז אַרויס [לעבעדיג] פון כִּבְשָׁן הָאֵשׁ.

נו איז עס דען געווען אַ סוד געווען.

[וואס כן אכתי צריך ביאור] וואָס האָט מען מער געזען מיט דעם [בהצלת מלך סדום] (הבור).

קה

אמנם כבר ביארתי בזה, על פי דברי הרמב"ן בפרשת נח במעם שלא נזכר בתורה ענין הנס דכבשן האש, דלפי שבזמנו חלו זה בכשפים, ואמרו שעשה אברהם מעשה כשפים להציל עמו, ונמצא שבזמנו לא יצא התועלת הראויה מזה שיכירו באי עולם בהשגחת ה' על עבדיו הצדיקים, לכן גם בתורה לא הזכיר מזה רק בדרך רמז

נאָר איך האָב גערעכנט, אפשר קאָן זיין מ'האָט 'מער' געזען [אצל הצלת מלך סדום]. וואָרן דער רמב"ן אַליין זאָגט דאָךְ^ט, אַז פאַרוואָס שטייט נישט אין די תורה

שיאמינו בכל הנסים שהיו בכשפים, או מקרה באפשרות רחוקה, וְנִסוּ [אדרבה] יתן ספק בלב המאמינים בנסו של אברהם. ○ ואולי יפרשו ויצא מלך סדום 'לקראתו', שיצא מן הבור כשעבר אברהם עליו, כי נעשה לו נס לכבוד אברהם שיצא לקראתו לכבודו ולבכרו. ואפשר כי אברהם בשובו, הביט בבור ההוא, כי חפץ להציל המלכים ולהשיב להם רכושם, והנה נעשה הנס על ידו. ואם נעשה למלך סדום נס לכבוד אברהם, כל שכן שיש להאמין שיעשה נס לאברהם להציל ממות נפשו.

^{יט} בפרקי דרבי אליעזר (פרק נב): שבעה מופתים נעשו בעולם, שלא נראו כמותן. המופת הראשון, מיום שנבראו שמים וארץ לא היה אדם ניצול מן האש, עד שבא אברהם אבינו וניצל מכבשן האש, ושמעו כל מלכי הארץ ותמהו שלא ראו כמותו עד שנברא העולם. ומניין שניצל מכבשן האש, שנאמר אָנִי ה' אֲשֶׁר הוֹצֵאתִיךָ מֵאוּר כַּשְׂדִּים, וכתוב אחר אומר אָמֵן הוּא ה' הָאֱלֹקִים אֲשֶׁר בָּחַרְתָּ בְּאַבְרָם וְהוֹצֵאתוֹ מֵאוּר כַּשְׂדִּים וכו'.

^ט ברמב"ן סוף נח (יא, כח) האריך בענין הנס דאור כשדים, וכתב בתוך הדברים וז"ל: והענין שקבלו רבותינו בזה הוא האמת וכו', והענין המקובל הזה נמצא גם כן בספר קדמוני הגוים, כמו שכתב הרב במורה הנבוכים (ג, כט) וכו'. ואל יפתה אותך רבי אברהם [אבן עזרא] בקושיותיו, שאומר שלא סיפר הכתוב זה הפלא, כי עוד אתן לך טעם וראיה בזה ובכיוצא בו (ברמב"ן יגש מו, טו). אבל הגוים ההם לא הזכירו זה בספרם, לפי שהם חולקים על

הקדושה דעס נס [של הצלת אברהם אבינו מכבשן האש], ס'שטייט נאָר 'בְּרָמִז', [אַנִּי ה' אֲשֶׁר הוֹצֵאתִיךָ מֵאוּר כַּשְׂדִּים (לך טו, ז), אָבער די גאַנצע מַעֲשֶׂה, ווי מ'האַט אים אַרײַנגעוואָרפֿן [בכבשן האש] און ער איז אַרױסגעקומען, איז נישטאָ קיין זִכָּר (צו דעם) אין די תּוֹרָה הַקְּדוּשָׁה.

זאָגט ער, ווייל ס'האַט נישט געהאַט דאָס תּוֹעֵלַת וואָס ס'ברויך צו האָבן [שיצא מזה קידוש שם שמים בידעת השגחת ה' על עבדיו הצדיקים]. וואָרן די אַלע אומות האָבן געזאָגט ס'איז מַעֲשֶׂה כְּשִׁפִּים, [אַ] מיט פֿישׁוֹף איז ער אַרױס פֿון דאָרט, [ונמצא] האָט דאָך עס נישט געהאַט דעס תּוֹעֵלַת, מ'זאָל עס זען [האנשי הדור].

קו

וּמִ'מ כשראו שניצול מלך סדום כשעבר אברהם, הבינו דבדאי לא עשה אברהם מעשה כשפים להצלת רשע כזה, כי ידעו שהיו אברהם ומלך סדום שונאים גמורים זה לזה, וכשנאת הצדיק לרשע. וגם ידעו שהם עצמם לא עשו כאן שום כישוף להצלת מלך סדום. ולכן הודו מזה שכל הנסים שנעשו עבור אברהם הם רק בכח עליון מוצד הקדושה, וכעין מבואר במדרשים שבכח קדושתו השפיע אברהם הצלה ורפואה לכל מקום שבא ושהביט עליו, או מי שהוא ראה והביט באברהם

איבערדעם קען אפשר זיין, דאָ [אצל הצלת אברהם] האָבן זיי געקלערט [אַ] אברהם אבינו האָט געטון פֿישׁוֹף חס ושלום, [בכדי] ער זאָל 'זיך' מַצִּיל זיין. אָבער [אַז] ער זאָל טון פֿישׁוֹף פֿאַרן מַלְךְ סָדוּם, ער זאָל מַצִּיל זיין דעם מַלְךְ סָדוּם, [על זה לא חשבו לומר שיעשה כן אברהם בכישוף. שהרי] מ'האַט דאָך געוואוסט [אַ] זיי זענען געווען שוֹנָאִים מוֹחֲלָטִים [זה לזה, שהרי] זיי [הסדומיים] זענען געווען בְּתַכְלִית הַרְשָׁע, און ער [אברהם] בְּתַכְלִית הַצְדִּיקוּת, [והקדושה עם הטומאה] דאָס האָט זיך פֿיינט אײַנס דאָס אַנדערע^א.

דאָס האָבן זיי געוואוסט דעם גרויסע הִתְנַגְדוּת [שבין אברהם הצדיק, והרשעים. ולכן לא עלה על דעתם] אַז ער זאָל חס ושלום טון כְּשִׁפִּים [להצלת רשעים, ווייל] זיי האָבן פֿאַרשטאַנען אַז דאָס קען נישט זיין.

דעתו, והיו חושבים בנסו שהוא מעשה כְּשִׁפִּים, כענין משה רבינו עם המצרים בתחילת מעשיו. ומפני זה לא הזכיר עוד הכתוב הנס הזה, כי היה צריך להזכיר דברי החולקים עליו, כאשר הזכיר דברי חרטומי מצרים, ולא נתבאר דברי אברהם עמהם, כאשר נתבאר דברי משה רבינו בסוף. וזהו שאמר הכתוב אֲנִי ה' אֲשֶׁר הוֹצֵאתִיךָ מֵאוּר כַּשְׂדִּים לְתֵת לָךְ אֶת הָאָרֶץ הַזֹּאת לְרִשְׁתָּהּ, כי מלת 'הוצאתיך' תלמד על נס, כי לא אמר אשר 'לקחתך' מאור כשדים, אבל אמר 'הוצאתיך', שְׁהוֹצִיא מִמֶּסְגֶּר אֲסִיר, כמו אֲשֶׁר הוֹצֵאתִיךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם (יחרי כ, ב) וכו'.

^א וז"ל הישגת משה בפרשתו (בפסוק וירא בלק, ד"ה ובאופן אחר): כי דבר מופת אמת אותו הנסיון, ומשכיל על דרכיו יִמָּצֵא, בעת שהאדם נכנס להשי"ת, אז אם יביט בלבו באנשים צדיקים יִתְקַן מאד בעיניו, ובאנשי בליעל המה מגונים מאד בעיניו. וההיפך בהתרחקות וגבה לבם, שאז יקיצו בהצדיקים בטבע, אף אם אינו יודע אותם כלל אם הם צדיקים או רשעים וכו'. • והנה שוּמָה מאת ה', ששנאה כבושה יש בין צדיק לרשע בטבע, אף אם אין מכירין זה בזה היטב במעשיהם, כדי שלא יהיה להם התחברות וילמד ממנו. מִשָּׁל לנכנס לחנותו של בשם וכו', וכן מי שנכנס לבורסקי. ואין דבר בעולם מזיק לנפש כמו התחברות עם אדם רשע אף לפי שעה, אף אם אינו ניכר, נכנס נפש כמו העכס וארס, וברוב ימים יִמָּצֵא, וצריך לזה זכות גדול בצירוף העסק בתורה שיצא ממנו העכס והארס, כולי האי ואולי אחר זמן רב. • ולא מבעיא שאלו אשר הם צדיקים, אין מניחן השי"ת להתחבר עם הרשע ועושה ביניהם התרחקות, לא נודע לאיש מאין. אלא אף אלו שאינם צדיק בגדר צדיק גמור, רק שהם מתחברים לצדיקים אמיתיים, אין מניחן השי"ת להדבק בנפש רשע. • והנה ידוע אמרין בכל יום (קודם תפלת שחרית) אֲשֶׁרִינוּ מֶה טוֹב חֲלָקֵנוּ וּמֶה נַעֲמִים גּוֹרְלֵנוּ, דמי שהוא נדבק להשי"ת הוא בְּגוֹרְלוֹ, וזה פירוש הפסוק (תהלים קכח, א) כִּי לֹא יִגּוֹחַ שִׁבְט הַרְשָׁע עַל 'גּוֹרְלֵי' הַצְדִּיקִים, רצה לומר אף על גורל שלהם, רוצה לומר המקורבים אליהם, לְמַעַן לֹא יִשְׁלַחוּ [הצדיקים] בְּעוֹלָתָהּ יְדֵיהֶם] וגו'. והבין. • והנה לפי גודל הטומאה של האיש ההוא, כך היא השנאה, כי השנאה היא לפי ההתרחקות, דאם הוא טמומא קלה, אזי מצדיק גמור שהוא קדושה גדולה הוא מרוחק, ויש לו שנאה ונמס לו, אבל מצדיק (שאינו גמור) שאין קדושה גדולה אף מרוחק כל כך, לכך אין השנאה גדולה כל כך. אבל מי שהוא טמומא גדולה, הוא מרוחק מאד אף מקדושה קטנה וכו'.

קז

נו ווער [דען] האָט געטון די כְּשָׁפִים.

און זיי אליין האָבן דאָך געוואוסט, דער מַלְךְ סָדֵם וְעִמְרָה, - זיי זענען דאָך געווען אליין די מְכַשְׁפִּים, - אז דאָס האָבן דאָ זיי נישט געטון.
האָבן זיי פֿאַרשטאַנען אז דאָס האָט נישט געקענט זיין קיין כְּשָׁפִים, האָבן זיי פֿאַרשטאַנען אז דאָס איז נאָר עפעס אַ כַּח אֱלֹקִי (מִן הַשָּׁמַיִם), אז די רִאֲיָה פֿון אברהם אבינו האָט גענוצט, אפילו ער האָט גאָרנישט געוואוסט [און געוואָלט].

קח

[ווי] ס'שטייט דאָך אַרויס אין מדרש^כ, אז אברהם אבינו, וואו ער האָט אַ קוק געגעבן, איז אַראָפּגעקומען אַ רְפוּאָה, מיט אַ יְשׁוּעָה, אפילו [ווען] ער [אברהם] האָט גאָרנישט געוואוסט. ס'שטייט אַרויס בְּפִירוּשׁ, שטייט דאָך אויסגעזעכנט אין מדרש דאָרט אין פרשת לך^כ.

[והפסוק משבחו לאברהם] הַמְכִסָּה אֲנִי מֵאַבְרָהָם אֲשֶׁר אֲנִי עֹשֶׂה [וְאַבְרָהָם הָיוּ יְהִיָּה וגו'] וְנִבְרָכוּ בּוֹ כָּל גּוֹיֵי הָאָרֶץ [וירא יח, יז-יח].

קט

[וממילא בהצלת מלך סדום ועמורה] דאָס האָט מען געזען אז ס'איז אַן ענין אֱלֹקוֹת אז ס'איז דאָ [בעולם].

קי

ישוב קושיא ד

ועל דרך זה יש לומר בכאן, רבשאר כל הנסים, שהם נעשו לישראל, עדיין היו האומות יכולין לתלות שהוא ח"ו במעשה כשפים, אבל בכאן אצל בלעם והאתון, שלא היה שם שום אחד מישראל, והשרים עצמם ידעו שהם לא עשו כאן שום כישוף בזה, מזה ידעו שהוא רק ענין נסי בכח אלקי, ומזה הבינו שגם שאר הנסים הם רק מאת ה', ולא ח"ו מצד כשפים

דאָס קען זיין [גם בכאן, בהנס דפי האתון].

וואָרן אַלע נְסִים וואָס ס'איז געווען [אצל ישראל, ושמעו המואבים מהז, וכדלעיל בקושיא ד], האָבן זיי נאָך געקאָנט אַלץ אַרייַנקלערן [שמה הוא על ידי כשפים ח"ו].
[ווי] זיי ברענגען דאָך^כ אזוי, [אז] זיי האָבן אַרייַנגעקלערט, 'דעס' איז מַעֲשֵׂה כְּשָׁפִים, און 'דעס' איז אַהִין.

[און אזוי] האָבן זיי אַלץ נאָך געזאָגט [אפילו] אויף קְרִיעַת יַם סוּף^כ, און אויף די אַלע זאַכִּין^כ.

^כ בבראשית רבה (לט, יא): וְאֶעֱשֶׂה לְגוֹי גָדוֹל וְכו' וְאֶבְרָכָהּ וְכו' וְאֶגְדֹּלָה שְׁמָךְ (לך יב, ב) וכו'. אמר רבי לוי, לא שם [פי' מלשון געשאצט] אדם פְּרָה מאברהם, עד שנתברך, ולא שְׁמָהּ לו עד שנתברך מאברהם. כיצד, אברהם היה מתפלל על עקרותו והם נפקדות, ועל החולאים והם מרויחים. רב הונא אמר, לא סוף דבר [היינו אין צריך לומר כאשר] אברהם הולך אצל החולה, אלא החולה רואה אותו ומרויח [אפילו בלי כוונת אברהם]. אמר רב חנינא, אפילו ספינות שהיו מפרשות בים הגדול, היו ניצולות בזכותו של אברהם.

ובגמרא בבא בתרא (טז:) וְה' בִּרְךָ אֶת אֲבְרָהָם כָּל (חיי כד, א) וכו'. רבי שמעון בן יוחי אומר, אבן טובה היתה תלויה בצוארו של אברהם אבינו, שכל חולה הרואה אותו, מיד מתרפא. [וקל וחומר מי שאברהם הביט עליו, וכמו שהזכיר רבינו מזה הקדוש על דברי הרמב"ן דלעיל (בהערה נח) כי אברהם הביט בבור ההוא וכו', והנה נעשה הנס על ידו].

^כ ברמב"ן דלעיל, ובנזר הקדוש על דברי הבראשית רבה (מב, ז) דלעיל,

^כ [און אזוי] האָבן זיי אַלץ נאָך געזאָגט [אפילו] אויף קְרִיעַת יַם סוּף^כ, און אויף די אַלע זאַכִּין^כ.
(בשלח יד, כז), ועוד בכ"מ.

^כ כמבואר להדיא בפסוקים בפרשת וארא, לענין המכות והאותות שעשה משה לפני פרעה.

קיא

אָבער [ווען] זיי האָבן געזען דעם נַס [של פתיחת פי האתון, וואָס] דאָרט איז נישט געווען קיין אידן, דאָרט האָט קיינער נישט געטון, נאָר זיי אליין זענען געווען, בלעם האָט געוואוסט און די אַלע שְׂרֵי מוֹאָב, - זיי זענען געווען די גרעסטע מְכַשְּׁפִים, - [אז] זיי האָבן דאָס נישט געטון. האָבן זיי דאָך גאָר געזען ס'איז אַן ענין אַלְקִי, זיי האָבן געזען ס'איז אַן 'אויסנאַם'.

וואָרן וואָס ס'טוט זיך צווישן אידן האָבן זיי געקאָנט אָנהענגען חס ושלום [אז] ס'איז אויכעט [מעשה כשפים שעשו ח"ו ישראל לטובתם, ומה שהאומות לא יכלו לעשות כן, על זה סברו] נאָר ס'איז נאָר גרעסערע מְכַשְּׁפִים פון זיי, אַז זיי קענען באַווייזן 'די' נַסִּים. אָבער דאָרט איז [דאָך] נישט געווען קיין אידן, 'נאָר זיי', און זיי האָבן דאָס נישט געטון, האָבן זיי געוואוסט זיכער [שהוא רק מן השמים]. האָט מען זיי געוואָלט ווייזן עפעס איין זאך, [ביי] וואָס ס'איז נישט געווען 'נאָר זיי אליין', האָבן זיי געזען [אז ס'איז] אַן ענין אַלְקוּת¹⁰.

קיב

אָבער ס'האָט זיי נישט גענוצט גאָרנישט [ונשאר בוטמאתם]. נאָר [הכל היה כן מן השמים, ורק בכדי] ס'זאָל נישט זיין קיין פֿתּחוֹן פֿה, אַזוי ווי איך האָב פריער (באות ט) אָנגעהויבן צו זאָגן.

קנה

ברכת הקודש

דער בּוֹרָא פֿל עוֹלָמִים זאָל העלפֿן, [און] מאַיר עֵינֵי יִשְׂרָאֵל זיין, אַז מ'זאָל 'זען' דעם אָמֶת, [און] מ'זאָל 'גיין' אין דֶּרֶךְ הָאֱמֶת. מ'זאָל דְּבֹק זיין אין די תּוֹרָה הַקְּדוּשָׁה, און [אין] הַקְּדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא. מ'זאָל די זְכִיָּה האָבן צו טון תְּשׁוּבָה שְׁלִימָה, און מִתְקֵן זיין וואָס מ'האָט פּוֹגֵם געווען.

הַיָּמִים הָאֵלּוּ יִתְהַפְּכוּ לְשׂוֹן וּלְשִׁמְחָה¹¹. דער בּוֹרָא פֿל עוֹלָמִים זאָל העלפֿן בְּמַהֲרָה מיט די יְשׁוּעָה שְׁלִימָה. מ'זאָל מיר נאָך זוכה זיין צו זען בִּישׁוּעַת פֿל יִשְׂרָאֵל וּשְׁמִחָתָן. מ'זאָל דְּבֹק זיין אינעם בּוֹרָא פֿל עוֹלָמִים, בְּאֵמֶת וּבְתִמָּים. מ'זאָל מיר די זְכִיָּה האָבן בְּמַהֲרָה צו זען בִּיאַת מְשִׁיחַ צְדִקְנוּ, בְּהַתְּרוּמָּמוֹת קֶרֶן הַתּוֹרָה וְיִשְׂרָאֵל, וּבְהַתְּגַלּוּת כְּבוֹד שְׁמִים עֲלֵינוּ, בְּמַהֲרָה בְּיָמֵינוּ אָמֵן.

¹⁰ ואף שהאתון עצמה נהרגה, כדי לכסות ענין הויכוח עם בלעם, ומה שסילקה את בלעם בתוכחתה, מ"מ עצם הדבר שהיה נס נפלא שבהמה היתה מדברת כאדם, זה שפיר נתפרסם אצלם.

¹¹ שבעה עשר בתמוז תשכ"א, חל באותו שבת פרשת בלק, ונדחה התענית ליום א' פינחס.